101111

OTTO ŠIK

ZÁKON PLÁNOVITÉHO, PROPORCIONÁLNÍHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

RUDÉ PRÁVO
VYDAVATELSTVÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ

PROF. OTTO ŠIK

ZÁKON PLÁNOVITÉHO, PROPORCIONÁLNÍHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Upraveno podle přednášek
na Vysoké stranické škole při ÚV KSČ

RUDÉ PRÁVO
vydavatelství Ústředního výboru KSČ
PRAHA 1955

Úvod

Jedním ze základních rysů socialistického hospodářství je jeho plánovitý, proporcionální rozvoj. Je to jeden z rysů, kterým se socialistický způsob výroby zásadně odlišuje od kapitalistické výroby a který — kromě jiného — zajišťuje jeho nesmírnou převahu nad kapitalistickým způsobem výroby. Je proto třeba při objasňování podstatných stránek socialistické výroby a zákonů jejího vývoje zvláště se zabývat jejím plánovitým, proporcionálním vývojem jako jedním z důležitých ekonomických zákonů socialismu.

Hluboké pochopení podstaty ekonomického zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství, jeho hlavních požadavků, podmínek jeho působení, hlavních předpokladů jeho správného využívání a pod. má v současné době pro naši zemi obzvláště velký význam. X. sjezd naší strany vytyčil jako jeden z hlavních úkolů co nejrychlejší odstranění některých závažných disproporcí, vzniklých v našem národním hospodářství, odhalil a kritisoval různé nedostatky v našem plánování a určil směr vývoje našeho národního hospodářství pro nejbližší léta. Naprosto rozhodující část naší výroby se musí rozvíjet plánovitě. Každý úkol, určující směr vývoje našeho národního hospodářství, představuje tedy současně úkol pro naše plánování. Značná část nedostatků našeho plánování, které byly na sjezdu kritisovány, je však kromě jiného projevem toho, že nedostatečně známe zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství a v důsledku toho ho nedostatečně využíváme. Zejména v naší nové pětiletce bude nutné ještě lépe než dosud uplatňovat zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství. Čím více pracovníků strany, státního a hospodářského aparátu a vůbec čím více našich pracujících bude proto hluboce studovat tento ekonomický zákon, pozná jeho hlavní požadavky, naučí se je správně uskutečňovat stejně tak jako požadavky ostatních ekonomických zákonů, tím rychlejší a úspěšnější bude náš hospodářský vývoj a tím lépe budou plněny i velké úkoly, vytyčené X. sjezdem strany.

Tak jako studium každého ekonomického zákona, odhaleného a objasněného marxistickou politickou ekonomií, tak také studium zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství znamená především studium nejrůz-

nějších prací klasiků marxismu-leninismu, v nichž je objasňována jeho podstata, požadavky, souvislost s ostatními ekonomickými zákony, jeho využívání atd. Již Marx a Engels, kteří podrobně prozkoumali a objasnili ekonomické zákony kapitalistické výroby a odhalili hlavní obecné zákony vývoje společenské výroby vůbec, předvídali nutnost plánovitého rozvoje budoucí socialistické výroby. Ačkoliv si Marx a Engels nekladli a nemohli klást za úkol objasňovat ekonomické zákony socialismu, jehož vzniku se již nedožili, nacházíme v jejich pracích mnoho vědeckých rozborů, které nesmírně pomáhají pochopit podstatu proporcí a proporcionálního vývoje, plánovitou dělbu práce, hlavní a nejobecnější vztahy v reprodukčním procesu a pod. Na příklad bez znalosti Marxovy theorie reprodukce, jejíž hlavní poučky platí i v socialismu, by nebylo ani možné plánovitě zajišťovat hlavní proporce v socialistickém hospodářství. Vědecká předpověď Marxe a Engelse o plánovitém rozvoji budoucího socialistického hospodářství byla potvrzena skutečným vývojem vítězné socialistické společnosti, což nejlépe svědčí o hluboké pravdivosti a vědecké předvídavosti marxistického ekonomického učení.

Lenin, který stál v čele gigantického budování socialistické výroby, uskutečňujícího se po prvé v dějinách, odhaloval ve svých pracích objektivní nutnost a podstatu plánovitého rozvoje socialistického hospodářství a objasnil některé hlavní rysy a požadavky takového plánovitého rozvoje. Rozvíjel tím nejenom některé vědecké předpovědi Marxe a Engelse v nových ekonomických podmínkách, ale i své vlastní názory na budoucí plánovitý rozvoj, které tlumočil ve svých raných ekonomických pracích. Jako iniciátor prvního hospodářského plánu v sovětském Rusku — plánu státní komise pro elektrifikaci Ruska (GOELRO) — zobecnil Lenin také některé hlavní zásady a metody národohospodářského plánování. Již ve svém referátu o válce a míru na VII. sjezdu RKS(b) odhaluje Lenin nutnost přeměny celého státního hospodářského mechanismu v takový organismus, v němž by se stovky, miliony lidí řídily jedním plánem. Ve své stati „Nejbližší úkoly sovětské moci“ ukazoval Lenin, že nové hospodářské vztahy, vytvářené v průběhu socialistické revoluce v Rusku, zahrnují v sobě plánovitou výrobu a rozdělování výrobků. Ve stati „O levém dětinství a maloměšťáctví“, otištěné v roce 1918, zdůrazňoval Lenin, že „socialismus je nemyslitelný ... bez plánovité státní organisace, podřizující desetimiliony lidí co nejpřísnějšímu dodržování jednotné

normy při výrobě a rozdělování výrobků“.[1] V těchto a dalších svých pracích Lenin na podkladě zobecnění prvních zkušeností z rozvíjení socialistické výroby v Rusku odhaloval nezbytnost a podstatu plánovitého rozvoje socialistického hospodářství.

Tyto theoretické poučky a závěry, ze kterých vycházela Komunistická strana Sovětského svazu ve svém praktickém řízení a plánovitém usměrňování socialistického hospodářství, dále rozvinul a prohloubil především pokračovatel velkého Leninova díla — J. V. Stalin. Na podkladě shrnutých zkušeností z dlouholetého a úspěšného vývoje socialistického hospodářství v Sovětském svazu odhalil J. V. Stalin některé důležité požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a podstatu některých hlavních hospodářských proporcí. Ve své poslední práci „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ odhalil a kritisoval J. V. Stalin nesprávné, subjektivně idealistické chápání plánovitosti socialistického hospodářství, rozšířené mezi mnohými theoretiky i praktiky, objasnil objektivní charakter plánovitého rozvoje socialistického hospodářství, vysvětlil podmínky působení tohoto důležitého ekonomického zákona socialismu, podal jeho vědeckou formulaci a zdůraznil jeho význam pro socialistickou společnost.

Jednotlivé požadavky zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje byly odhalovány praktickou i theoretickou činností Komunistické strany Sovětského svazu, rozvinutou ekonomickou theoretickou prací, v usneseních strany a vlády a pod. a jsou stále přesněji poznávány v průběhu rozvoje socialistického hospodářství. Theoretické objasnění ekonomického zákona plánovitého, proporcionálního vývoje národního hospodářství v socialismu je tedy především výsledkem vědeckého zkoumání a zobecňování nesmírných zkušeností z praktického vývoje socialistického hospodářství v Sovětském svazu a nyní i v lidově demokratických zemích. Jeho hluboké pochopení pomáhá zpětně zdokonalovat plánování socialistického hospodářství v Sovětském svazu a ve všech zemích budujících socialismus.

[1] V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 27, SNPL 1954, str. 335—336.

I. PODMÍNKY PŮSOBENÍ ZÁKONA PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství v socialismu vyžaduje, aby se národní hospodářství rozvíjelo podle jednotného společného plánu, aby socialistická společnost předem a cílevědomě usměrňovala rozvoj celého národního hospodářství tak, aby byly všechny úseky tohoto hospodářství vzájemně sladěny a rozvíjely se ve správných proporcích.

Na základě čeho vznikla nutnost takového rozvoje, co je základní podmínkou působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství? Základní podmínkou působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství je existence socialistického vlastnictví v zemi. Podmínkou existence socialistického vlastnictví je opět diktatura proletariátu. Jen v zemi, kde v důsledku socialistické revoluce vzniklo socialistické vlastnictví výrobních prostředků, jsou podmínky pro plánovitý rozvoj národního hospodářství.

V zemích, kde ještě nedošlo k socialistické revoluci a kde ještě vládne soukromé vlastnictví výrobních prostředků, nejsou dány podmínky pro plánovitý rozvoj národního hospodářství. V kapitalistických zemích, kde se národní hospodářství, představující velké množství na sebe navazujících výrobních odvětví a závodů, rozvinutou dopravní a obchodní síť atd., rozvíjí na podkladě soukromého vlastnictví výrobních prostředků, není plánovitý rozvoj národního hospodářství možný. Kde existuje kapitalistická zbožní výroba, pro niž je charakteristický právě rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromým vlastnictvím, tam nutně existuje i konkurence. Konkurence vyjadřuje všeobecný vztah mezi soukromými výrobci zboží, kteří vyrábějí isolovaně a nezávisle na sobě pro společný, avšak neznámý trh. Konkurence je jedním ze zákonů vývoje soukromé a zvláště kapitalistické zbožní výroby. Konkurence a plánovitost se pak vzájemně vylučují, jsou výrazem zcela rozdílných, protikladných ekonomických podmínek.

Konkurence nutně znamená živelnost vývoje kapitalistického hospodářství. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků rozděluje jednotlivé výrobce zboží. Jednotliví soukromí výrobci zboží mají protichůdné soukromé zájmy a každý z nich sleduje především svůj zájem — dosažení co

největšího zisku. Tento zajem jednotlivých kapitalistů je diktován jejich postavením jako kapitalistů ve společenské výrobě, je výrazem objektivně nutného cíle vývoje kapitálu. Kapitál, který by přestal přinášet patřičný zisk, minimálně nutný na daném stupni vývoje kapitalismu, by byl dříve či později pohlcen jiným kapitálem a jeho vlastník by přestal být kapitalistou. Proto musí každý kapitalista pod hrozbou svého zániku usilovat především o dosažení co největšího zisku, za cenu zničení jiných kapitalistů. To však neznamená, že by za kapitalismu mohl každý jednotlivec jednat podle své libovůle, že by vývoj kapitalistické výroby nebyl podřízen žádným zákonům. Znamená to jen, že tyto specifické zákony vývoje kapitalistické výroby se prosazují živelně prostřednictvím konkurence. Vystupují vůči jednotlivým kapitalistům jako donucovací zákony, které se prosazují nezávisle na jejich vůli a vědomí.

S konkurencí je nezbytně spjata i anarchie kapitalistické výroby. Vývoj jednotlivých vzájemně závislých odvětví nemůže být sladěn, nemůže být sladěna výroba a spotřeba. Rozvinutá dělba práce a společenský charakter výroby za kapitalismu by vyžadoval plánovitý rozvoj, avšak ten znemožňuje soukromé vlastnictví a kapitalistické vykořisťovatelské vztahy, které neodpovídají společenskému charakteru výroby. To s sebou naopak nutně přináší anarchii ve výrobě, všeobecnou disproporcionálnost. Hned toho, hned onoho zboží je vyráběno příliš mnoho nebo příliš málo, neustále je takový stav, že masy různého zboží nelze realisovat. Anarchie výroby pak periodicky vyúsťuje v hospodářských krisích, v nichž vrcholí všeobecný rozpor mezi výrobou a spotřebou jako projev základního kapitalistického rozporu mezi společenským charakterem výroby a soukromým přivlastňováním výsledků výroby.

Konkurenci a anarchii výroby neodstraňuje ani monopolistické stadium kapitalismu — imperialismus. Monopoly a finanční kapitál porodily ještě ostřejší konkurenci na novém, vyšším stupni a v nových formách. Vznikla konkurence mezi jednotlivými monopoly, uvnitř monopolů, mezi monopoly a outsidery, mezi monopoly ve světovém měřítku a pod. Zájmy jednotlivých konkurujících si monopolů a monopolistů jsou neslučitelné a již naprosto protichůdné jsou za imperialismu zájmy nesmírně vykořisťovaných dělníků a buržoasie. Proto ani za imperialismu není myslitelný nějaký plánovitý rozvoj hospodářství, i když výroba dosáhla nejvyššího společenského charakteru, jakého za kapitalismu vůbec může dosáhnout.

Za imperialismu ovšem existuje státní monopolismus. Ta či ona skupina monopolistů, respektive finanční oligarchie si podřizuje buržoasní stát a využívá jej k různým zásahům do hospodářství za účelem dosažení maximálních zisků. Monopolisté využívají státu na příklad k tomu, aby prováděl válečné přípravy a přednostně si zajišťují státní objednávky na válečný materiál, prostřednictvím státu si zajišťují přednostně a za nejnižší ceny suroviny, využívají státu k tomu, aby sanoval nedostatečně výnosné kapitalistické podniky, prostřednictvím státu prosazují takové předpisy a nařízení, jimiž se zbavují konkurentů, jako je nucená kartelisace a pod. Hlavně využívají státu k potlačování odporu dělnické třídy a k ždímání ještě větší nadhodnoty; prostřednictvím státu provádějí inflaci, která nesmírně zbídačuje pracující a obohacuje monopolisty, státu využívají k potlačování a olupování kolonií a závislých zemí, prostřednictvím státu vydávají různé cenové předpisy a provádějí celní opatření, jež zvyšují jejich zisky. (Na příklad agrární buržoasie za kapitalistické ČSR si zajišťovala vyšší cla na dováženou pšenici, aby udržela vysoké ceny u pšenice, kterou pěstovali většinou statkáři.) Formy státního monopolismu jsou velmi rozmanité, ale všem je společné to, že monopolisté využívají státu k takovým hospodářským zásahům, které jim zajišťují maximální zisky v neprospěch jejich konkurentů a na úkor pracujících mas.

Státní monopolismus proto nemůže odstranit rozpory kapitalistického hospodářství, ale ještě je prohlubuje. Anarchie výroby se zvětšuje a krise se stávají ještě ničivějšími a trvají déle. Je proto vyslovenou demagogií, když sociální demokraté a později buržoasní ekonomové (jako Keynes a spol.) začali státní monopolismus vydávat za začátky plánovaného hospodářství. K této demagogii je donutily jednak stále hlubší rozpory a nesnáze kapitalistického hospodářství, jednak obrovské úspěchy plánovitého hospodářství v Sovětském svazu, které se jim nepodařilo zcela umlčet. Snaží se lidu namluvit, že i buržoasní stát může plánovat hospodářství, respektive že státně monopolistické zásahy do hospodářství jsou plánováním hospodářství. Tak se snaží oklamat pracující a plánované hospodářství v jejich očích zdiskreditovat. Snaží se zastírat skutečný cíl státně monopolistických opatření a odvést pracující od revolučního boje proti kapitalismu.

Na příklad soudobý americký buržoasní ekonom George B. Galloway tvrdí, že „podobně jako technologie i plánování

je politicky neutrální“ a „může být uskutečněno při jakékoli formě společnosti“.[2] Anglický pravicový labourista H. Dalton píše ve své knize „Politický socialismus pro Britannii“: „Plánování a socialismus není jedno a totéž. Socialismus, to je především otázka vlastnictví, zatím co plánování je otázkou kontroly a řízení. Existuje soukromé plánování, sledující soukromé cíle, existuje sociální plánování, sledující sociální cíle.“[3] Oba se tedy snaží namluvit lidem, že plánování je možné i za kapitalismu, protože o zachování kapitalismu, soukromého vlastnictví a vykořisťování jim především jde.

Všichni tito buržoasní ekonomové vycházejí především ze lživé „theorie“ o nadtřídním, neutrálním, pro všechny spravedlivém státě. Tento stát prý musí plánovat výrobu jednotlivých kapitalistů tak, aby to vyhovovalo celé společnosti a aby byly odstraněny rozpory kapitalistické společnosti. Ovšem takový stát ve skutečnosti neexistuje a zůstává výmyslem těchto „theoretiků“. Bylo by velmi zajímavé, kdyby nám tito theoretičtí spekulanti ukázali jedinou vládu, respektive jiný státní orgán, který by donutil dejme tomu pana Rockefellera v USA k hospodářskému opatření, jež by sice odpovídalo zájmům většiny americké společnosti, ale odporovalo zájmům pana Rockefellera. Taková vláda v kapitalistických USA neexistuje. V soudobém kapitalismu neexistuje stát, který by nebyl poslušným nástrojem v rukou největších monopolistů, finančních oligarchů a který by jim nesloužil především jako mocenský nástroj proti pracujícím a současně jako účinný prostředek boje proti konkurentům.

Žádný buržoasní stát nemůže odstranit konkurenci mezi kapitalisty, tím méně protiklad mezi dělnickou třídou a buržoasií.

Soukromé vlastnictví výrobních prostředků nutně vyvolává protichůdné zájmy jednotlivých soukromých kapitalistů, respektive monopolů. Jako soukromí výrobci vyrábějí sice na základě společenské dělby práce pro společný trh, jehož potřeby však nemohou předem znát a na němž se proto nutně vzájemně srážejí v úsilí realisovat přednostně své zboží. Snaha monopolů předem zkoumat pravděpodobný vývoj trhu nemůže konkurenci odstranit, protože nemůže odstranit soukromou výrobu a tedy ani anarchii výroby. Jednotlivé monopoly se na příklad budou nezávisle na sobě,

[2] George B. Galloway, American Planning, *»Planing for America«*, N. Y. 1941.

[3] H. Dalton, *Political Socialism for Britain*, London 1935.

a proto proti sobě vrhat přednostně právě na výrobu toho zboží, u něhož očekávají růst poptávky a tedy i růst jeho ceny a zisku. Konkurenční boj se tak ještě zostřuje. Zkrátka soukromé vlastnictví musí při společenském charakteru práce rodit konkurenci, vzájemný boj soukromých výrobců zboží, v němž jedni dosahují zisku za cenu zničení druhých. Neexistuje možnost sladit tyto protichůdné zájmy a nemůže zde existovat ani orgán, který by se o to pokoušel. „Společenská dělba práce staví proti sobě nezávislé výrobce zboží, kteří neuznávají jinou autoritu než autoritu konkurence, než nátlak, který je výsledkem boje jejich vzájemných zájmů, tak jako v říši zvířat bellum omnium contra omnes (válka všech proti všem) je více méně podmínkou existence všech druhů.“[4]

Jakýkoliv „předpis“, týkající se výroby soukromého kapitalisty, bude kapitalista plnit jen tehdy, bude-li to odpovídat jeho ziskovým zájmům. Jakmile uvidí možnost dosáhnout většího zisku jiným způsobem, vrhne se — bez ohledu na předpis — na tento jiný způsob „dělání zisku“. Tak tomu bylo vždy a všude tam, kde se začaly určité státně monopolistické zásahy do hospodářství vydávat za plánované hospodářství. Taková byla na příklad opatření kapitalistické ČSR, ovládané agrárními monopolisty, pod honosným názvem „economie dirigée“, nebo t. zv. řízené hospodářství prováděné v hitlerovském Německu, nebo t. zv. plánování labouristů v Anglii atd. atd. Vždycky se jednalo jen o taková opatření a zásahy, které měly zajistit co největší zisky vládnoucí skupině monopolistů, a pokud byli někteří kapitalisté mocensky donuceni plnit předpisy a nařízení, které jim zcela nevyhovovaly, pak se jednalo o malé kapitalisty, o outsidery, kteří byli takto pomocí státu urychleně konkurenčně ničeni. Byla to tedy jen určitá forma konkurenčního boje, která však neodstranila anarchii, nýbrž ji prohloubila.

Avšak nejenom protichůdné zájmy kapitalistů, ale především protikladné zájmy pracujících a buržoasie znemožňují plánovité hospodářství. Obojí pak je projevem soukromého vlastnictví výrobních prostředků, které odporuje společenskému charakteru práce. Žádný státní monopolismus, vydávaný za „plánování“, nemůže za kapitalismu odstranit vykořisťování a nezaměstnanost, musí naopak zajistit větší zisky monopolistům, což nutně znamená větší vykořisťování. To ovšem současně nevyhnutelně znamená růst rozporu mezi výrobou a spotřebou jako následek rozporu mezi vzrůstající

[4] K. Marx, *Kapitál*, díl I, SNPL 1953, str. 383.

výrobou a relativně klesající koupěschopností širokých mas pracujících. Výrazem toho jsou stále hlubší a ničivější krise z relativní nadvýroby. Krise a plánované hospodářství jsou však neslučitelné, protože právě krise je projevem živelně propukajících rozporů, krajní anarchie, a ne plánovitého, harmonicky sladěného hospodářství. Krise jsou za kapitalismu neodstranitelné a všechna státně monopolistická opatření — jako šílená militarisace a pod. — mohou sice pro-puknutí krise poněkud oddálit, ale současně znamenají rostoucí zbídačování pracujících, a proto prohlubování vnitřního kapitalistického rozporu, který později propuká se znásobenou silou.

Takový hospodářský vývoj není plánovitým vývojem, ale anarchickým, cyklickým vývojem, plným rozporů. Žádná „kontrola" a „řízení" státem, který je nástrojem v rukou monopolistů, není plánováním. Je to právě soukromé vlastnictví, které vyvolává mezi lidmi vztahy, jež jsou charakterisovány konkurencí a anarchií výroby. Nelze zachovat soukromé vlastnictví a odstranit konkurenci a anarchii výroby; a kde je konkurence a anarchie výroby, tam není plánovitost hospodářského vývoje. I když jsou jednotliví kapitalisté nuceni sestavovat plány rozvoje výroby ve svých velkých soukromých podnicích, jsou tyto plány borceny a mařeny anarchií panující v celém společenském hospodářství, a proto ani tento vývoj jednotlivých podniků není plánovitým vývojem. Zůstává tudíž *plánovitost* zbožným přáním kapitalistů a jejich „theoretických" nohsledů. Ve svém známém rozhovoru se spisovatelem H. G. Wellsem, který také snil o plánování kapitalistického hospodářství, zdůrazňoval J. V. Stalin: „Nikdy nedonutíte kapitalistu, aby sám sobě škodil a přistoupil na nižší míru zisku — v zájmu ukojení potřeb lidu. Nezbavíte-li se kapitalistů, neučiníte-li konec zásadě soukromého vlastnictví výrobních prostředků, pak nevybudujete plánovité hospodářství."[5]

Až vznik socialistického vlastnictví a socialistických výrobních vztahů znamená vznik ekonomických podmínek pro plánovitý rozvoj národního hospodářství. Za těchto podmínek je plánovitý rozvoj nejen možný, ale nutný. Zmizeli soukromí vlastníci jednotlivých podniků, zmizela konkurence a honba za ziskem. Výroba v jednotlivých podnicích se již nemůže rozvíjet s takovým cílem jako za kapitalismu; souvislosti uvnitř národního hospodářství se již nemohou pro-

[5] Srov. J. V. Stalin, *Rozhovor s anglickým spisovatelem H. G. Wellsem*, Svoboda 1951, str. 9.

sadit živelně v konkurenčním boji. Veškerá práce má nyní bezprostředně společenský charakter. Činnost všech pracujících lidí, všech socialistických podniků, všech hospodářských odvětví, spjatých socialistickým vlastnictvím, musí být předem sladěna. Socialistické vlastnictví *spojuje* všechny výrobce, obrovskou masu pracujících lidí, vyvolává jejich společný zájem a umožňuje spojování zájmů osobních se zájmy společenskými. Stát zde vystupuje jako představitel všech pracujících a může také hospodářský vývoj řídit ve prospěch všech pracujících.

Jestli z kapitalistických ekonomických podmínek vyplývá nutnost konkurence a anarchie výroby a nemožnost plánovitého rozvoje národního hospodářství, pak ze socialistických ekonomických podmínek vyplývá nemožnost konkurence a anarchie výroby a nutnost plánovitého rozvoje národního hospodářství. Všude, kde vznikne socialistické vlastnictví, se začne prosazovat tato nutnost, začíná působit tento ekonomický zákon.

Socialistické vlastnictví, které vzniká v přechodném období od kapitalismu k socialismu, nezahrnuje ovšem rázem všechny výrobní prostředky a po celé přechodné období existuje vedle socialistického vlastnictví ještě soukromé vlastnictví ve svých dvou formách — jako základ kapitalistické výroby a malovýroby. Zespolečenštění výrobních prostředků je určitým déle trvajícím procesem a probíhá postupně po celé přechodné období. Výroba rozvíjející se na podkladě socialistického vlastnictví tvoří uvnitř celého národního hospodářství socialistický sektor, který se neustále rozšiřuje. Vedle socialistického sektoru existuje ještě sektor kapitalistický, který je neustále omezován a vytlačován, a sektor malovýrobní, který je postupně převáděn na socialistický sektor.

Výroba v socialistickém sektoru se musí od svého vzniku rozvíjet plánovitě. Jak se však rozvíjí výroba v nesocialistických sektorech v období přechodu od kapitalismu k socialismu?

V těchto sektorech samých neexistují ekonomické podmínky pro působení zákona plánovitého rozvoje, protože výroba se zde rozvíjí na základě soukromého vlastnictví. Přesto ale má působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, který začíná působit na základě vzniku socialistického sektoru, určitý vzrůstající vliv i na soukromou výrobu. Na základě toho může socialistický stát v jistých mezích plánovitě usměrňovat i soukromou výrobu. To současně znamená omezení úlohy zákona hodnoty jako re-

gulátora soukromé výroby a omezení konkurence a anarchie soukromé výroby.

Z čeho vyplývá, že působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství ovlivňuje soukromou výrobu? Tento vliv vyplývá z výrobní souvislosti mezi socialistickou výrobou a výrobou v nesocialistických sektorech při vedoucí úloze socialistického vlastnictví a socialistického sektoru vůbec, o kterou se opírá socialistický stát. Socialistická výroba převládá od začátku přechodného období především v průmyslu, zatím co v zemědělství má po delší dobu převahu soukromá výroba. Průmyslová výroba a zemědělská výroba jsou však vzájemně výrobně závislé, což je výrazem historicky vzniklé dělby práce mezi nimi. Průmysl vyrábí pro zemědělství stroje, nástroje a průmyslové spotřební předměty a zemědělství vyrábí pro průmysl suroviny, potraviny a pod. Anarchie ve vývoji zemědělské výroby v přechodném období by musela narušovat i plánovitý vývoj socialistického průmyslu. Toto výrobní sepětí by samo o sobě ještě nevytvářelo podmínky pro to, aby socialistický stát mohl částečně plánovitě usměrňovat vývoj soukromé zemědělské výroby v přechodném období. Je však třeba vidět rozhodující váhu socialistického vlastnictví a socialistické výroby v národním hospodářství.

Socialistický sektor, o který se opírá socialistický stát, zaujímá rozhodující hospodářské posice a od začátku má vedoucí úlohu v celém národním hospodářství. Socialistický průmysl vyrábí pro zemědělství všechny pracovní prostředky, které jsou základní podmínkou výroby, vyrábí rozhodující masu spotřebních předmětů, socialistický obchod je rozhodujícím odběratelem zemědělských výrobků a zaručuje zemědělcům odbyt jejich produkce, socialistické banky poskytují zemědělcům potřebný laciný úvěr, státní statky vyrábějí pro rolníky šlechtěné osivo a pod., státní strojní stanice poskytují rolníkům nebývalou výrobní pomoc na základě nejnovější techniky atd. atd. Na tom všem je závislá i soukromá zemědělská výroba. To jsou podmínky, které umožňují socialistickému státu v jisté míře plánovitě usměrňovat soukromou zemědělskou výrobu.

Přes to, že již v přechodném období existuje možnost částečného plánovitého regulování soukromé zemědělské výroby, nelze opět zapomínat, že jde o výrobu soukromou, a nelze proto ztotožňovat toto částečné plánování jejího vývoje s plánovitým vývojem socialistické výroby. Velké socialistické podniky, rozvíjející se na podkladě socialistického

vlastnictví, se musí plánovitě rozvíjet, o jejich činnosti nemůže rozhodovat žádný soukromý zájem. Soukromá zemědělská výroba je především malá, roztříštěná výroba, která má v každém hospodářství rozdílné výrobní podmínky. Při tom je to soukromá výroba, to znamená, že se zde neustále prosazují soukromé zájmy rolníků, které nemusí být vždy shodné s úkoly plánovitě vytyčenými socialistickým státem. Konečně je třeba ještě zásadně rozlišovat soukromou malovýrobu a soukromou kapitalistickou výrobu (výrobu kulaků).

I když také malí a střední rolníci mají své soukromé zájmy a jsou nejenom pracujícími výrobci, ale současně výrobci zboží a jako takoví i obchodníky, pak přece jenom jako pracující mají ze spojení se socialistickým sektorem a vůbec z existence socialistického státu nesmírné výhody. Socialistická revoluce a vznik diktatury proletariátu přináší nejvíce právě také pracujícím rolníkům. Nesmírná pomoc dělnické třídy a socialistického státu zajišťuje růst životní úrovně malých rolníků, dříve vykořisťovaných, zbídačovaných a odsouzených k zániku. Socialistický stát jim zaručuje odbyt zemědělské produkce za pevné ceny, a to především té produkce, jejíž výrobu stanoví v plánu. Proto také malovýrobci se všeobecně ochotněji podřizují plánovitému vedení socialistickým státem. Naproti tomu kulaci jsou všeobecně nepřáteli socialistického vývoje, při každé příležitosti se budou vymykat plánovitě vytyčeným úkolům a budou je sabotovat. V období přechodu od kapitalismu k socialismu v Sovětském svazu ukazoval J. V. Stalin: „Bylo by chybné podceňovat úlohu a význam plánování. Ještě větší chybou by však bylo přeceňovat úlohu principu plánování v domnění, že jsme již dosáhli onoho vývojového stupně, kdy je možné plánovat a regulovat úplně všechno. Nesmí se zapomínat, že kromě živlů, které spadají pod působnost našeho plánování, jsou v našem národním hospodářství ještě jiné živly, na které dosud není možno plánováním působit, že tu jsou konečně třídy nám nepřátelské, které nemohou být zdolány pouhým plánováním Státní plánovací komise.“[6]

Je tedy v přechodném období od kapitalismu k socialismu nutno rozlišovat mezi plánovitým vývojem socialistické výroby a částečně plánovaným vývojem soukromé výroby a zde opět mezi vývojem malovýroby a kapitalistické velkovýroby. Soukromou zemědělskou výrobu, která je nesmírně roztříštěnou výrobou, je nutno usměrňovat tak, aby mohlo být především co nejlépe využíváno rozmanitých a vzájemně se

[6] J. V. Stalin, *Otázky leninismu*, SNPL 1954, str. 183.

naprosto lišících místních výrobních podmínek a aby bylo umožněno uplatňování výrobní iniciativy rolníků. Proto bude hlavním způsobem usměrnění soukromé zemědělské výroby stanovení norem povinných dodávek, u technických plodin kontraktace a stanovení některých dalších velmi obecných výrobních ukazatelů, jako je osevní plocha, stav dobytka atd. To více méně platí i při existenci socialistické družstevní zemědělské výroby, i když není zdaleka tak roztříštěna jako soukromá zemědělská výroba. Avšak i zde musí plánovitý vývoj zajistit co nejlepší využití naprosto rozmanitých místních výrobních podmínek. Hlavní rozdíl, který vyjadřuje odlišné sociálně ekonomické podmínky soukromé zemědělské výroby oproti socialistické zemědělské výrobě, spočívá v tom, že plánování soukromé zemědělské výroby nevyvěrá z vnitřních podmínek této výroby, ale z vnějších podmínek, čili že tento částečně plánovaný vývoj není pro soukromou výrobu objektivní nutností, ale možností, která vyplývá z již vylíčených podmínek existujících v přechodném období od kapitalismu k socialismu.

To ovšem neznamená, že by toto plánovité usměrňování soukromé výroby bylo pro socialistický stát věcí libovůle. Socialistický stát, vycházeje z působení zákona plánovitého rozvoje, který vyžaduje plánovitý, proporcionální rozvoj celého národního hospodářství, je nucen usilovat o plánovité usměrňování celého národního hospodářství, čili i zemědělské výroby. Jelikož však tato zemědělská výroba je ještě převážně soukromou výrobou, neprojevuje se v jejím plánování nutnost, která by vyvěrala z její podstaty, ale projevuje se v něm nutnost, která vyplývá ze socialistických ekonomických podmínek, ovlivňujících do značné míry i vývoj soukromé výroby. Tento rozdíl se především projevuje v závaznosti plánů a plánovitých úkolů, vytyčených socialistickým státem. Zatím co pro socialistické podniky jsou plánovitě stanovené úkoly jako projev zákonitého vývoje v těchto podnicích závazné, je třeba závaznost vytyčených úkolů v soukromé zemědělské výrobě chápat především jako závaznost pro socialistickou státní zemědělskou správu. Okresní a místní orgány zemědělské správy musí umět rolníky přesvědčit o nutnosti plnění těch či oněch úkolů, získat je pro jejich plnění a pomáhat jim při plnění těchto úkolů. Socialistický stát musí při tom správně využívat vedoucí úlohy socialistického hospodářského sektoru a jeho významu pro soukromou výrobu. Vůči kulakům, kteří se budou vymykat z plnění plánovaných úkolů, budou sabotovat do-

dávkové úkoly a pod., je ovšem třeba použít donucovacích prostředků jako vůči nepřátelům socialismu. Závisí tedy přeměna možnosti částečně plánovaného vývoje soukromé zemědělské výroby ve skutečnost na politické a organisační práci všech příslušných politických a hospodářských orgánů a institucí, zasahujících do zemědělství.

Takto je tedy třeba chápat rozdílnost mezi ekonomickými podmínkami v soukromém zemědělství a v socialistickém průmyslu v přechodném období a z této objektivní rozdílnosti vyplývající rozdílnost mezi plánovitým vývojem socialistického průmyslu a částečně plánovaným vývojem soukromé zemědělské výroby. Skoro totožné metody plánování průmyslové a zemědělské výroby, používané u nás až do roku 1954, byly projevem přehlížení rozdílných ekonomických i výrobních podmínek v našem zemědělství a v průmyslu a znamenaly přeceňování úlohy a možností socialistického státu. Theoretickým kořenem těchto chyb byl subjektivní idealismus, t. zn. přehlížení objektivních ekonomických zákonů a objektivních ekonomických podmínek činnosti lidí.

Po stanovení nové, správné metody plánování zemědělské výroby stranou a vládou, t. zn. po decentralisaci plánování zemědělské výroby, velkém snížení plánovacích ukazatelů a pod., rozšířily se opačné nesprávné názory, popírající vůbec možnost plánování soukromé zemědělské výroby v přechodném období. Podle těchto názorů závisí veškerý vývoj soukromé zemědělské výroby jen a jedině na cenové politice prováděné socialistickým státem a nedostatky v plnění výrobních a dodávkových úkolů jsou prý způsobeny jedině nízko stanovenými cenami zemědělských produktů. Theoretickým základem této pravicové úchylky je názor, že jediným regulátorem soukromé výroby i v přechodném období je zákon hodnoty. Jedině využíváním zákona hodnoty může prý socialistický stát působit na soukromou zemědělskou výrobu a jedině nedostatky ve využívání zákona hodnoty při cenové politice prý způsobují, že naše soukromá zemědělská produkce je nedostatečná.

Praktickými závěry vyplývajícími z těchto nesprávných názorů pak jsou požadavky, aby byly neúměrně zvyšovány výkupní a nákupní ceny, snižovány, případně vůbec odstraněny povinné dodávky zemědělských produktů atd. Uskutečnění těchto požadavků by ovšem nutně muselo znemožnit jakékoli ovlivňování soukromé zemědělské výroby socialistickým státem, znemožnilo by i jakékoli regulování trhu socialistickým státem, vyvolalo by spekulaci, živelný růst cen

a konečně anarchii jak v zemědělské výrobě, tak i v průmyslové výrobě. To by byly výhodné podmínky pro to, aby rychle znovu vznikaly a sílily kapitalistické živly, aby prarcující byli ochuzováni šmelinou a spekulacemi, aby malí rolníci byli opětovně zbídačeni, čili konec konců pro to, aby byla zabrzděna, případně znemožněna socialistická výstavba a nazvrátil se kapitalismus. Objektivně se tedy jedná o „theorie", které slouží buržoasii a jsou nepřátelské socialismu. Podobné byly svého času bucharinské „theorie" „volného trhu" a pod., které rozbila Komunistická strana Sovětského svazu. J. V. Stalin varoval před tímto „nebezpečím zprava, nebezpečím hrozícím od lidí, kteří chtějí zlikvidovat regulující úlohu státu na trhu, kteří chtějí trh »zbavit pout« a začít tak éru úplné svobody obchodu. ... Nesmí se zapomínat, že maloburžoasní živel pracuje právě v tomto směru — ve směru zmaření Nepu zprava. Je nutno rovněž mít na paměti, že nářky kulaků a zámožných živlů, nářky spekulantů a překupníků, kterým často podléhají mnozí naši soudruzi, bombardují Nep právě s této stránky. Fakt, že Bucharin nevidí toto druhé, skutečně reálné nebezpečí zmaření Nepu, tento fakt svědčí nesporně o tom, že Bucharin podlehl nátlaku maloburžoasního živlu."[7]

Theoretickým základem těchto nesprávných požadavků, jak již bylo řečeno, je přeceňování regulující úlohy zákona hodnoty ve vývoji soukromé zemědělské výroby v přechodném období, fetišisování zákona hodnoty. Znamená to přehlížení skutečnosti, že v přechodném období vznikají již ekonomické podmínky a vztahy, které omezují úlohu zákona hodnoty jako regulátora výroby, a to nejen v socialistické výrobě, kde zákon hodnoty vůbec přestává být regulátorem výroby, ale v jistých mezích i v soukromé výrobě. Tak jak naše plány omezují konkurenci a anarchii soukromé výroby, tak současně omezují i regulující úlohu zákona hodnoty v soukromé zemědělské výrobě. Není proto pravda, že v přechodném období musí převládat v soukromé výrobě živelnost a anarchie, a nelze přistoupit na požadavky, v jejichž důsledku by se tato živelnost konec konců plně prosadila.

Zákon hodnoty má nesporně značný vliv na soukromou zemědělskou výrobu a v jistých mezích tuto dokonce reguluje. (Na příklad výroba produktů překračující povinné dodávky, výroba mimo kontrakty a pod. se bude do značné míry řídit výší cen.) Právě proto má velký význam správné využívání zákona hodnoty při stanovení výkupních a nákupních cen.

[7] J. V. Stalin, *Spisy*, sv. 12, SNPL 1953, str. 53.

To je velmi důležitý způsob, kterým socialistický stát působí na soukromou zemědělskou výrobu a právě proto při měnících se výrobních podmínkách, při měnících se potřebách a pod., z nichž plyne nutnost změn proporcí uvnitř zemědělské výroby, musí socialistický stát také měnit ceny zemědělských výrobků. Avšak kdyby stát působil na soukromou zemědělskou výrobu pouze prostřednictvím cen, neomezil by konkurenci a anarchii v této výrobě. Nadále by soukromí výrobci vyráběli isolovaně a nezávisle na sobě pro neznámý jim trh, žádný z nich by nevěděl, kolik výrobců kromě něho vyrábí ten či onen výrobek, všichni by se vrhali vždy na výrobu cenově nejvýhodnějších výrobků a v celé soukromé výrobě by vládla anarchie se všemi svými nežádoucími následky.

Jestliže však stát předem vytyčí potřebu určitých zemědělských produktů, na příklad ve formě norem povinných dodávek nebo kontraktací a navíc působí na zajištění této výroby a pomáhá při ní, pak to nesporně je určitou plánovitostí, která omezuje konkurenci a anarchii výroby. Za přechodného období v Sovětském svazu zdůrazňoval J. V. Stalin: „... nové masové formy obratu zboží podle metody kontraktace mezi městem a vesnicí ... jsou obrovským krokem vpřed u našich organisací, neboť zesilují plánovité, socialistické řízení národního hospodářství.“[8] Právě ta skutečnost, že zde objednávka vlastně předchází výrobě, omezuje do značné míry anarchii v soukromé výrobě a usměrňuje ji přijatelným způsobem pro výrobce zboží. Vždyť ani v předkapitalistické prosté zbožní výrobě neexistovala ještě ani zdaleka taková anarchie výroby jako v kapitalistické zbožní výrobě, protože zde výroba v podstatě následovala za poptávkou. „Co udržovalo výrobu ve správném nebo téměř správném poměru? Poptávka, která ovládala nabídku, předcházela jí. Výroba sledovala krok za krokem spotřebu,“[9] ukazuje Marx. Tím spíše v přechodném období od kapitalismu k socialismu, za kvalitativně zcela odlišných podmínek, kdy rozhodující část hospodářství se již rozvíjí plánovitě, kdy malovýroba je výrobně závislá na tomto plánovitě se rozvíjejícím hospodářském sektoru a kdy socialistický stát předem vytyčuje rozhodující potřebu zemědělských produktů a působí na jejich výrobu, musí se omezovat anarchie v soukromé výrobě.

Socialistický stát se tedy nemůže vzdát možnosti do jisté míry přímo plánovitě usměrňovat soukromou zemědělskou

[8] J. V. Stalin, *Otázky leninismu*, SNPL 1954, str. 245—246.
[9] K. Marx, *Bída filosofie*, Svoboda 1950, str. 70.

výrobu; při tom
kona hodnoty, čín
kého státu. Je vš
sující zákon hodn
kého státu i vůči
soukromé výroby
vyžaduje velkou
Rolníky je třeba
robě atd., ale v
ních a ekonomic
socialistického p
to rozvoj soukro
rozvojem sociali
hnout vymyšlen
soukromé výrob
hodnoty neome
Podmínky pr
lém zemědělství
výroby i v zem
vlastnictví a na
v zemědělských
stále širší a pl
mizí podmínky
Plánovitý ro
má ovšem pone
ké průmyslové
socialistického
pinové vlastni
pracovní podn
Plánovitý rozv
co nejúčelnějš
nek v každém
zájmu jednot
Konkretní for
různé, ale vžd
družstevní vý
robních ukaz
kontraktů, p
stanicím a po
notlivých dru
a nejlepší vy
novitý rozvo
plně pojat do
plánovitý ro

výrobu; při tom musí ovšem současně správně využívat zákona hodnoty, čímž se jen zesiluje regulující úloha socialistického státu. Je však třeba odmítnout všechny názory fetišisující zákon hodnoty a popírající plánující úlohu socialistického státu i vůči soukromé výrobě. Plánovité usměrňování soukromé výroby pochopitelně vyžaduje velmi mnoho práce, vyžaduje velkou politickou i organisační práci na vesnici. Rolníky je třeba přesvědčovat, vést je, pomáhat jim při výrobě atd., ale v tom všem se projevuje jen odlišnost výrobních a ekonomických podmínek soukromého zemědělství od socialistického průmyslu a to, že není možno ztotožňovat tento rozvoj soukromé výroby v přechodném období s plánovitým rozvojem socialistické výroby. Této práci se však nelze vyhnout vymyšlenými „theoriemi“ o „nemožnosti plánování soukromé výroby v přechodném období“ a o „úloze zákona hodnoty neomezeně regulujícího výrobu“.

Podmínky pro působení zákona plánovitého rozvoje v celém zemědělství vzniknou ovšem až s vítězstvím socialistické výroby i v zemědělství. Tak jak se rozšiřuje socialistické vlastnictví a na jeho základě socialistické výrobní vztahy v zemědělských družstvech, tak se rozšiřují podmínky pro stále širší a plnější působení zákona plánovitého rozvoje a mizí podmínky pro regulování výroby zákonem hodnoty.

Plánovitý rozvoj socialistické družstevní zemědělské výroby má ovšem poněkud jiné formy než plánovitý rozvoj socialistické průmyslové výroby, což vyplývá především z odlišné formy socialistického vlastnictví v zemědělských družstvech (skupinové vlastnictví). Při tom jsou současně značně odlišné pracovní podmínky v zemědělství na rozdíl od průmyslu. Plánovitý rozvoj družstevní výroby musí zajišťovat nejenom co nejúčelnější využití naprosto rozdílných výrobních podmínek v každém místě a družstvu, ale i uplatnění iniciativy a zájmu jednotlivých družstev jako skupinových vlastníků. Konkretní formy zde budou v různých konkretních situacích různé, ale vždycky budou vyjadřovat zvláštnosti socialistické družstevní výroby. Na příklad vytyčování nejhlavnějších výrobních ukazatelů, určování pevných dodávek, uzavírání kontraktů, plánování naturálních plateb státním strojním stanicím a pod., to dává hlavní směr plánovité výrobě jednotlivých družstev, aniž by to podvazovalo jejich iniciativu a nejlepší využívání konkretních místních podmínek. Plánovitý rozvoj družstevní zemědělské výroby nemůže být plně pojat do státního plánu a není také tak důsledný jako plánovitý rozvoj výroby ve státních podnicích (na příklad

výroba na záhumenkách, která zčásti jde na zemědělský trh, není přímo plánována), což je výrazem skutečnosti, že družstevní vlastnictví je nižší formou socialistického vlastnictví. Nelze nevidět, zdůrazňoval J. V. Stalin, že takové jevy, jako je skupinové, kolchozní vlastnictví a oběh zboží „vytvářejí překážky, bránící tomu, aby státní plánování plně obsáhlo celé národní hospodářství, zejména zemědělství.“[10] To však nemění nic na skutečnosti, že naprosto rozhodující masa zemědělské produkce se rozvíjí na podkladě plánu, že socialistická družstevní zemědělská výroba je výrobou, která se v podstatě musí vyvíjet plánovitě.

Z podstaty družstevní zemědělské výroby vyplývá nutnost plánovitého rozvoje. Je to velkovýroba, čili výroba, která má do značné míry společenský charakter (kooperace mnoha výrobců, pokročilá dělba práce uvnitř výroby při používání nejnovější techniky, specialisace výroby na určité produkty atd.), která se rozvíjí na podkladě socialistického vlastnictví. Každá velkovýroba se musí rozvíjet na podkladě jednotného plánu, mají-li být rozmanité, vzájemně souvisící a podmiňující se pracovní procesy spolu sladěny. Proto i velká družstevní výroba se musí rozvíjet podle plánu, bez něhož by nebyl možný plynulý vývoj této výroby. „Kolchoz je velké hospodářství,“ říká J. V. Stalin, „a velké hospodářství není možno řídit bez plánu. Velké hospodářství v zemědělství, které sdružuje sta a někdy i tisíce rolnických hospodářství, může být řízeno pouze na podkladě plánu. Jinak musí zahynout a rozpadnout se.“[11] Tento plánovitý vývoj nejenom že není mařen anarchií ve společenské výrobě, jako „plány“ velkých kapitalistických podniků za kapitalismu, ale naopak je plánovitě sladěn s rozvojem celého národního hospodářství. Jednak jsou plány jednotlivých družstev usměrňovány hlavními úkoly plánovitě stanovenými státem, jednak jsou jednotlivé konkretní družstevní plány znovu prostřednictvím státní správy zapojovány do celkového národohospodářského plánu.

Zvláštní forma plánovitého rozvoje socialistické družstevní zemědělské výroby nemění tedy nic na skutečnosti, že je to výroba, která se rozvíjí plánovitě, že z vnitřních podmínek této výroby vyplývá nutnost plánovitého, proporcionálního rozvoje. Znamená proto vítězství socialistické družstevní výroby v zemědělství vznik podmínek pro plánovitý rozvoj

[10] J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, SNPL 1953, str. 66.

[11] J. V. Stalin, *Otázky leninismu*, SNPL 1954, str. 421—422.

celého národního hospodářství, pro působení zákona plánovitého rozvoje v celém národním hospodářství.

Boj o vítězství těchto ekonomických podmínek, o vítězství socialistické výroby i v zemědělství, zůstává v současné době naším hlavním úkolem.

SHRNUTÍ

Podmínkou plánovitého rozvoje národního hospodářství je socialistické vlastnictví výrobních prostředků odpovídající vysoce společenskému charakteru výroby. Za těchto podmínek je plánovitý rozvoj nejen možný, ale objektivně nutný, je ekonomickým zákonem. Zákon plánovitého rozvoje začíná působit se vznikem socialistického sektoru v podmínkách diktatury proletariátu, má v přechodném období od kapitalismu k socialismu určitý vliv i na malovýrobní a na kapitalistický sektor a sféra jeho působnosti se rozšiřuje tak, jak se rozšiřuje socialistický sektor. S úplným vítězstvím socialistické výroby působí v rozsahu celého národního hospodářství.

II. PODSTATA ZÁKONA PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Naším úkolem je nyní podrobněji a konkretněji rozebrat, co to znamená „plánovitý rozvoj národního hospodářství". To však předpokládá, abychom si předem znovu připomněli, že cílem rozvoje socialistické výroby je zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích potřeb celé společnosti rychle a nepřetržitě rostoucí a zdokonalující se výrobou na základě nejvyšší techniky. Toto je základní zákon vývoje socialistické výroby, který odráží podstatu této výroby. Tomuto základnímu zákonitému vývoji je podřízen plánovitý rozvoj národního hospodářství. Plánovitý rozvoj musí zabezpečovat maximální uspokojování rostoucích potřeb společnosti a rychlý růst výroby na základě nejnovější techniky, nemá-li být bezúčelným a bezobsažným „plánovitým rozvojem".

Nelze tedy pochopit zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství, neuvědomíme-li si směr, cíl vývoje tohoto hospodářství. Jelikož však tento objektivní, hlavní cíl vývoje socialistického hospodářství není vyjadřován zákonem plánovitého rozvoje, ale základním ekonomickým zákonem socialismu, je třeba mít stále na mysli, že zákon plánovitého rozvoje je podřízen základnímu ekonomickému zákonu socialismu.

Ukažme si nyní, co je vlastně podstatou zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství.

a) Proporcionálnost vývoje výroby

Národní hospodářství představuje úhrnnou výrobu, rozdělenou do velmi mnoha výrobních odvětví, veškerou dopravu, obchod (vnitřní i zahraniční), peněžnictví a další odvětví společenské práce. V národním hospodářství se především projevuje způsob výroby existující v jednotlivé zemi. Je to nesmírně složitý organismus, který za socialismu odráží vysoce společenský charakter výroby rozvíjející se na podkladě socialistického vlastnictví. Vždy vyjadřuje konkretní hospodářské zvláštnosti určité země.

Za kapitalismu se národní hospodářství skládalo v podstatě z obrovského množství soukromých podniků, které byly mezi sebou spjaty jen nepřímo, trhem, vzájemnou koupí a prodejem.

Naproti tomu v socialismu se rozvíjí činnost milionů lidí v nesmírném množství různých podniků, které jsou bezprostředně vzájemně spjaty socialistickým vlastnictvím a jejichž činnost musí být předem, plánovitě spolu sladěna. Národní hospodářství v socialismu se tedy musí rozvíjet podle předem stanoveného, jednotného společenského plánu.

Základem plánovitého rozvoje celého národního hospodářství je plánovitý rozvoj *výroby*.

Socialistická výroba má daleko pokročilejší společenský charakter, než měla kapitalistická výroba. I když již pro kapitalistickou výrobu je příznačný společenský charakter práce, který stojí v ostrém protikladu k soukromému vlastnictví výrobních prostředků, znamená vznik socialistického vlastnictví velký krok kupředu v procesu zespolečenštění práce. Koncentrace výroby rychle vzrůstá a prohlubuje se dělba práce nejen uvnitř podniků, čili jednotlivá dělba práce, ale především zvláštní dělba práce, v důsledku čehož se značně zvyšuje množství výrobních odvětví.

Výrobní odvětví zahrnuje vždy ty závody, které vyrábějí v podstatě užitné hodnoty stejného druhu, což je výraz zvláštní společenské dělby práce. V jednotlivých výrobních odvětvích se tedy vyrábí ono nesmírné množství jednotlivých druhů výrobků, jednotlivých užitných hodnot, které uspokojují potřeby socialistické společnosti. Je to obrovské množství různých druhů spotřebních předmětů a ještě více druhů výrobních prostředků, které potřebuje dnešní společnost a s rozvojem výrobních sil jejich množství stále narůstá.

Za kapitalismu se celá výroba rozvíjela živelně a výroba jednotlivých potřebných užitných hodnot se vždy živelně rozšiřovala, případně zužovala, podle pohybu cen na trhu. V socialismu musí být výroba všech užitných hodnot plánovitě zajištěna. Každou užitnou hodnotu potřebuje společnost během určitého období, na příklad během roku, v určitém množství. I když se tato potřebná množství v jednotlivých letech mění, jsou v určitém roce v průměru dána.

Tak na příklad pro uspokojení koupěschopné poptávky obyvatelstva jsou během roku zapotřebí určitá množství jednotlivých spotřebních předmětů, určité množství masa, chleba, látek, bot atd. Pro zajištění výroby těchto spotřebních předmětů jsou opět zapotřebí ročně určitá množství výrobních prostředků, určité množství uhlí, rudy, železa, obráběcích strojů, atd. atd. Výroba těchto potřebných *množství* užitných hodnot musí být plánovitě zajištěna.

Velký význam při tomto plánovitém zajištění výroby jed-

notlivých užitných hodnot má otázka času. Různé potřeby musí být uspokojeny také v určitých časových rozmezích a v těchto rozmezích musí být dodány výrobky, uspokojující tyto potřeby. Potřebu chleba obyvatelstva nelze uspokojovat jednou do roka, ale tato potřeba musí být uspokojena denně, a proto musí být i výroba chleba plánovitě zajištěna tak, aby chléb mohl být denně dodáván do oblasti spotřeby. Víme, jak nedostatečné sladění období výroby s obdobím spotřeby mělo na příklad za následek, že po určitou dobu dodávala naše výroba některé letní šaty a pod. na podzim a na příklad zimní prádlo na jaře. V těchto obdobích se tyto výrobky nemohly stát užitnými hodnotami, zatím co v druhých obdobích nebyla potřeba lidí uspokojena. Otázka času je však ještě důležitější u výrobních prostředků.

Výrobní prostředky uspokojují potřebu výroby, slouží k výrobní spotřebě. I zde nestačí jen zajistit výrobu určitých množství jednotlivých výrobních prostředků do roka, ale výroba se musí rozvíjet v takových časových rozmezích, aby mohla být plynule uspokojována potřeba výroby, čili vlastně zajištěn plynulý chod výroby. Jestli na příklad místo plynulé těžby potřebného množství uhlí denně a týdně se těží denně méně, pak musí nutně docházet k výrobním poruchám v jiných výrobních odvětvích, protože některé závody, které opět ke své výrobě potřebují denně určitá množství uhlí, nemohou tato množství dostat. K těmto poruchám dojde přes to, že se plánovaná těžba uhlí případně splní šturmovštinou v posledních dnech měsíce, protože tak velké výkyvy nelze většinou vyrovnat z reserv (nehledě na jiné škodlivé následky šturmovštiny).

Musí být tedy plánovitě zajištěno, aby potřebná množství jednotlivých užitných hodnot, spotřebních předmětů i výrobních prostředků, byla vyrobena v odpovídajícím čase tak, aby mohly být uspokojeny včas potřeby lidí i výroby.

Aby však jednotlivé výrobky mohly být vyrobeny v jednotlivých obdobích v potřebném množství, je nutné, aby se jednotlivá výrobní odvětví rozvíjela ve správném vzájemném poměru. Mezi jednotlivými výrobními odvětvími musí být takový poměr, čili proporce, aby každý jednotlivý výrobek mohl být v odpovídajícím čase vyroben v takovém množství, jaké je třeba.

Proporce ve výrobě je tedy správný poměr mezi jednotlivými výrobními odvětvími nebo souhrnem určitých výrobních odvětví, který zajišťuje výrobu jednotlivých užitných hodnot v poměru odpovídajícím jejich společenské potřebě.

Disproporcí bude naopak nesprávný poměr, příliš mnoho, případně příliš málo jednotlivých výrobků vzhledem ke společenské potřebě. Při tom ovšem celkově mohou být uspokojeny potřeby jen v rozsahu celkové výroby, to znamená jen takové množství potřeb může být vždy uspokojeno, kolik může být celkově vyrobeno užitných hodnot. Jaký je v rámci těchto celkových potřeb rozsah potřeb jednotlivých užitných hodnot, takový musí být i rozsah výroby těchto užitných hodnot. Společenská potřeba, t. zn. kvantitativně určitá potřeba jednotlivých užitných hodnot ve společenském rozsahu tedy určuje proporce mezi jednotlivými výrobními odvětvími, které musí být plánovitě zajištěny.

Vyrobit na příklad elektrický proud v takovém množství, v jakém jej potřebují ostatní odvětví národního hospodářství a obyvatelstvo, to znamená plánovitě zajistit proporci mezi vývojem elektráren a vývojem ostatních výrobních odvětví. Došlo-li u nás k disproporci ve výrobě elektrického proudu, znamená to, že vývoj elektráren neodpovídal vývoji ostatního národního hospodářství a nedokázal uspokojit potřebu elektrického proudu ani v ostatních výrobních a nevýrobních odvětvích, ani přímo u obyvatelstva. Nemělo tedy elektrárenské odvětví takový rozsah, takovou specifickou váhu mezi ostatními výrobními odvětvími, jaká odpovídala rozsahu potřeb elektrického proudu při celkově dané společenské výrobě.

Je třeba ovšem vidět, že proporce ve výrobě se musí v průběhu vývoje měnit, a to proto, že se mění i potřeby společnosti. Stejně rychlý vývoj jednotlivých výrobních odvětví, při kterém by se neměnila specifická váha jednotlivých odvětví čili poměr mezi nimi, by musel znamenat vznik nesčíslných disproporcí za správného předpokladu, že se mění potřeby.

Potřeby lidí, osobní potřeby, se nutně mění, t. zn. mění se rozsah potřeb jednotlivých druhů spotřebních předmětů. Pro zajištění proporcionálního vývoje výroby je třeba co nejpřesněji, vědeckými metodami (na př. zkoumáním vývoje rodinných účtů) zjišťovat a předvídat tento vývoj potřeb lidí, které za socialismu převážně vystupují jako koupěschopné potřeby (individuální spotřeba je v podstatě spotřeba zboží). Při zkoumání rychle rostoucích potřeb lidí je třeba brát v úvahu nejenom ty potřeby, které v současné době vystupují jako koupěschopné potřeby, ale i ty potřeby, které vystoupí jako koupěschopné potřeby v příštím plánovaném období. Znamená to tedy podle plánovaného zvýšení reálných důchodů všech obyvatel (ať už snížením cen nebo zvýšením

nominálních mezd) předvídat změny v individuálních potřebách a pravděpodobnou strukturu poptávky po jednotlivých druzích spotřebních předmětů v budoucím plánovaném období. Stejně tak musí být vědecky předvídána vývojová tendence společenských potřeb, potřeba různých kulturních, sociálních služeb a pod. Tomuto vědeckému zjišťování pravděpodobných změn v osobních potřebách, t. j. změn v potřebě spotřebních předmětů v celé společnosti, musí být u nás věnována ještě větší pozornost, protože čím přesnější bude toto předvídání, tím méně bude disproporcí ve výrobě spotřebních předmětů.

Nemění se však jenom osobní potřeby, t. j. potřeba spotřebních předmětů, ale mění se i potřeby výroby, t. zn. rozsah potřeb jednotlivých druhů výrobních prostředků. Změny v potřebách výrobních prostředků vznikají jednak v závislosti na změnách v potřebách spotřebních předmětů (na př. zvýšená potřeba vlněných látek vyvolává i zvýšenou potřebu vlny a pod.) a jednak na základě změn v technologii výroby. I tyto pravděpodobné změny v struktuře výrobní potřeby (čili změny kvantitativní potřeby různých druhů výrobních prostředků) musí být vědeckými metodami co nejpřesněji předvídány.

Při tom je ovšem třeba vidět, že výroba výrobních prostředků musí předcházet výrobě spotřebních předmětů a zejména výstavba velkých objektů (přehrad, dolů, hutí, velkých závodů atd.) musí být zajištěna ještě dříve, než může být konkretně zjištěn vývoj osobních potřeb v další budoucnosti. Proto je třeba vycházet z vědeckého zkoumání celkového *hrubého* směru vývoje osobních i výrobních potřeb do budoucna, z poznání hlavních článků výroby podmiňujících rychlý růst celé výroby (na př. u nás v současné době výroba paliva, elektrické energie a pod.) a ze znalosti hlavního směru technického vývoje na podkladě poznatků vědy a zkoumání vývoje světové techniky. Z těchto poznatků vyplyne velikost potřeby výstavby a rozvoje určitých základních a klíčových výrobních odvětví, které jsou předpokladem růstu a rozvoje ostatních výrobních odvětví. Jejich vývoj vyvolá pak nové osobní potřeby a může také všechny pozdější konkretní potřeby co nejlépe uspokojit. (V praxi je toto vše, jak si ještě dále ukážeme, věcí perspektivního plánování. Klasickým příkladem velkého, smělého perspektivního plánu, vycházejícího z hluboké znalosti vzájemné podmíněnosti výroby a potřeby, který ukázal svého času v Sovětském Rusku hlavní články rozvoje výroby na dlouhou dobu kupře-

du, byl slavný
trialisace celé ze
Změnám ve s
ny v proporcích
společenské výr
dialektický vzta
voj výroby vyv
voj potřeb opě
objasnění toho
a musí být po
zákona socialis
Zde je třeb
celé socialistick
odvětví, při n
ráběn v takov
čenská potřeb
třeba. Podle
potřeb musí
dající proporc
Plánovitý r
při němž je
proporcionálr
„Proporcioná
znamená be
Lenin.
Podmínko
je ovšem pro
ních prostře
odvětví.
Nestačí j
musí být i z
odvětví ve s
výrobní pro
vyrobeny, p
odvětví, kd
V sociali
prostředků
trhu jako
dělení plán
souvisí, t.
vitě spojen
Rozdělov
mezi výrob
12 Srov. V

du, byl slavný plán GOERLO, plán elektrifikace a industrialisace celé země, který byl sestaven na podnět Lenina.)

Změnám ve struktuře potřeb musí tedy odpovídat i změny v proporcích ve výrobě. Při tom ovšem mezi vývojem společenské výroby a vývojem potřeb společností existuje dialektický vztah, ve kterém má výroba určující místo. Vývoj výroby vyvolává nové potřeby a změny v potřebách a vývoj potřeb opět vyžaduje vývoj a změny ve výrobě. Hlubší objasnění tohoto vztahu se ovšem vymyká úkolu této práce a musí být podáno při výkladu základního ekonomického zákona socialismu.

Zde je třeba si uvědomit, že proporcionálním rozvojem celé socialistické výroby bude takový rozvoj všech výrobních odvětví, při němž každý jednotlivý výrobek bude stále vyráběn v takovém množství, aby mohla být kryta jeho společenská potřeba, t. zn. ať už osobní potřeba či výrobní potřeba. Podle vědecky zjišťovaného předpokládaného vývoje potřeb musí být tedy dopředu, plánovitě zajištěny odpovídající proporce ve výrobě.

Plánovitý rozvoj socialistické výroby je tedy takový vývoj, při němž je předem uvědoměle a cílevědomě zajišťována proporcionálnost mezi jednotlivými výrobními odvětvími. „Proporcionálnost rozvoje jednotlivých výrobních odvětví znamená beze sporu plánovitost výroby,“[12] zdůrazňoval Lenin.

Podmínkou plánovitého, proporcionálního rozvoje výroby je ovšem proporcionální rozdělování výrobních sil, t. j. výrobních prostředků a pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví.

Nestačí jen výrobní prostředky v proporcích vyrobit, ale musí být i zajištěno jejich rozdělení mezi jednotlivá výrobní odvětví ve správném poměru. Jinými slovy to znamená, že výrobní prostředky musí z těch výrobních odvětví, kde byly vyrobeny, přejít v odpovídajícím poměru do těch výrobních odvětví, kde budou výrobně spotřebovány.

V socialismu již není možné živelné rozdělování výrobních prostředků mezi jednotlivá výrobní odvětví prostřednictvím trhu jako za kapitalismu. Za socialismu musí být toto rozdělení plánováno, čili jednotlivá výrobní odvětví, která spolu souvisí, t. j. dodávají si výrobní prostředky, musí být plánovitě spojena.

Rozdělování jako určitá fáze reprodukčního procesu leží mezi výrobou a spotřebou. Rozdělování výrobních prostředků

[12] Srov. V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 3, Svoboda 1952, str. 605—606.

probíhá mezi jejich výrobou a výrobní spotřebou. Výroba a rozdělování se vzájemně podmiňují, při čemž má výroba určující význam. Jen ty výrobní prostředky, které byly vyrobeny, mohou být rozděleny, ovšem určité rozdělení výrobních prostředků opět podmiňuje jejich výrobní spotřebu, čili novou výrobu. Nesprávné rozdělení výrobních prostředků by znemožnilo proporcionální vývoj výroby. (V praxi jsou to chyby na příklad v materiálním zásobování, v rozdělování investic a pod.)

Pokud jsou rozdělovány výrobní prostředky uvnitř státního sektoru, t. zn. vyrobeny ve státních podnicích a opět mezi státní podniky rozdělovány, aniž přicházejí na trh, potud nejsou zbožím, jsou přímo rozdělovány k výrobní spotřebě. Ovšem část výrobních prostředků přechází ještě jako zboží z jednoho vlastnictví do druhého, na příklad zemědělské suroviny z kolchozního vlastnictví do státního vlastnictví a pod. U těchto výrobních prostředků probíhá mezi výrobou, rozdělováním a spotřebou ještě směna, která musí být také plánovitě zajišťována, má-li se plánovitě rozvíjet výroba. Nevykoupení, respektive nenakoupení takového množství obilí, jakého je třeba pro výrobu potřebného množství mouky, musí mít za následek disproporce uvnitř výroby potravin, nejenom nedostatek mouky, ale i chleba, pečiva atd.

Nestačí tedy jenom plánovitě zajišťovat výrobu v užším slova smyslu, ale plánovitá výroba současně znamená plánovité rozdělování, případně plánovitou směnu výrobních prostředků.

Výrobní prostředky jsou však jen jednou podmínkou výroby, materiálním činitelem výroby. Hlavní výrobní podmínkou je pracovní síla člověka, subjektivní činitel výroby.

I pracovní síly musí být za socialismu plánovitě rozdělovány mezi jednotlivá výrobní odvětví, má-li být zajištěna proporcionální výroba. V kapitalismu toto rozdělování opět probíhalo živelně prostřednictvím trhu práce, při čemž podmínkou rozvoje kapitalistické výroby byla stále vzrůstající reservní armáda nezaměstnaných. Za socialismu se při plánovitém určování počtu pracovních sil pro jednotlivá odvětví vychází z existujícího celkového počtu pracovních sil, tak aby veškeré obyvatelstvo bylo zaměstnáno. I osvojování potřebné kvalifikace pracujícími musí být plánovitě zajišťováno školní výchovou, pracovními zálohami, různými kursy a odbornou výchovou, zvyšováním všeobecného vzdělání a technické úrovně pracujících atd. Tak musí být plánovitě zajišťována

zaměstnanost všech lidí a současně musí jednotlivá odvětví z existujícího počtu pracovních sil dostat vždy taková množství, která zajistí proporcionální rozvoj výroby. Velký význam při tomto rozdělování pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví má správně prováděná mzdová politika, která musí přihlížet ke společenskému významu jednotlivých odvětví.

Představují-li výrobní prostředky nahromaděnou čili t. zv. mrtvou práci a jsou-li pracovní síly zdrojem živé práce, pak rozdělování výrobních prostředků a pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví fakticky znamená rozdělování *práce* (mrtvé i živé), kterou společnost má k disposici. Plánovité zajišťování proporcionálního rozvoje výroby znamená tedy v podstatě plánovité rozdělování práce mezi jednotlivá výrobní odvětví, a to v takových proporcích, která odpovídají požadavkům základního ekonomického zákona socialismu.

V tom je skutečně vyjádřena podstata zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství. Práce musí být vzhledem ke společenským potřebám, které jsou vždy kvantitativně vymezeny, plánovitě, proporcionálně rozdělena mezi jednotlivá výrobní odvětví, aby byly vyrobeny všechny potřebné užitné hodnoty včas a v potřebném množství. Zákon hodnoty již není živelným regulátorem rozdělování práce mezi jednotlivá výrobní odvětví jako za kapitalismu, kde to současně nutně znamená stálou anarchii ve výrobě.

Přesto ovšem i v kapitalismu se prosazuje živelně nutnost určitých proporcí ve výrobě. Marx právě ukazuje, že určitá proporcionálnost, určitá rovnováha mezi jednotlivými výrobními sférami je i za kapitalismu nutná proto, že každý kapitalistický výrobce zboží je nucen vyrábět užitnou hodnotu, t. j. uspokojovat určitou společenskou potřebu. I když spotřeba zde vůbec není vlastním cílem výroby, je však nutným zlem, protože bez prodeje zboží, určeného ke spotřebě, nemohli by kapitalisté realisovat ani hodnotu zboží včetně nadhodnoty, která je vlastním cílem kapitalistické výroby.

Nutnost určitého proporcionálního rozdělování práce je vůbec spjata se společenskou dělbou práce, a jelikož je dělba práce základní formou veškeré dosavadní výroby, prosazuje se také tato nutnost v podstatě v každé společenské výrobě. Ovšem za různých způsobů výroby, čili za různých forem společenské výroby, bude i tato nutnost proporcionálního rozdělování práce vystupovat v různých formách, bude se prosazovat různým způsobem. „Každý ví," říká Marx v dopise Kugelmannovi, „že množství výrobků, odpovídající růz-

ným množstvím potřeb, vyžaduje různá a kvantitativně určitá množství společenské úhrnné práce. Je přirozené, že tuto *nutnost rozdělení* společenské práce v určitých proporcích naprosto nelze odstranit *určitou formou* společenské výroby, nýbrž že lze jen změnit způsob, jakým se projevuje."[13]

Tedy i za kapitalistické formy společenské výroby, kde existuje velmi pokročilá společenská dělba práce, se prosazuje nutnost určitého proporcionalního rozdělování práce. Ovšem společenská dělba práce se zde rozvíjí za podmínek kapitalistické zbožní výroby, t. zn. za podmínek, kdy práce nemá bezprostředně společenský charakter, ale kdy se společenskost práce prosazuje nepřímo, prostřednictvim trhu, prostřednictvím směny mezi soukromými výrobci zboží. Za těchto podmínek se pak musí proporcionální rozdělování práce mezi různá výrobní odvětví prosazovat živelně působením zákona hodnoty. „Aby se zboží mohlo prodat za svou tržní hodnotu, t. j. podle toho, kolik společensky nutné práce je v něm obsaženo, musí celkové množství společenské práce použité k výrobě celkové masy zboží daného druhu odpovídat velikosti společenské potřeby tohoto zboží, t. j. koupěschopné společenské potřeby. Konkurence, kolísání tržních cen, které odpovídá kolísání poměru mezi poptávkou a nabídkou, snaží se stále omezit celkové množství práce vynaložené na každý druh zboží na tuto míru."[14] Rozebereme si blíže tato Marxova slova.

Kdyby rozdělování práce mezi různá výrobní odvětví za kapitalismu bylo stále proporcionální, čili kdyby ve všech výrobních odvětvích bylo vynaloženo stále tolik práce na výrobu jednotlivých zboží, kolik by odpovídalo společenské potřebě, pak by se také zboží prodávala za své hodnoty a ceny by se rovnaly vždy hodnotě.[15] Ve skutečnosti je ovšem neustále na jednotlivé druhy zboží vynakládáno hned příliš mnoho, hned opět příliš málo práce a ceny se proto odchylují od hodnoty. Jakmile bylo v nějakém výrobním odvětví na zboží určitého druhu vynaloženo více práce, než odpovídá společenské potřebě, čili bylo vyrobeno příliš mnoho daného zboží, projeví se to na trhu jako větší nabídka proti poptávce, konkurenční boj mezi prodávajícími zesílí, cena dotyčného zboží začne klesat pod jeho hodnotu, zisky v tomto odvětví se začnou zmenšovat, nejslabší kapitalisté jsou urychleně

[13] K. Marx—B. Engels, *Vybrané spisy*, sv. II, SNPL 1954, str. 485.
[14] K. Marx—B. Engels, *O zákonu hodnoty*, SNPL 1955, str. 31.
[15] Abstrahujeme zde od *výrobní ceny*, která je za kapitalismu přeměněnou formou hodnoty.

ničeni, ostatní přelévají svůj kapitál částečně do jiných odvětví a konečným výsledkem je zmenšení objemu výroby daného zboží. Opačně funguje tento živelný mechanismus tam, kde bylo určitého zboží vyrobeno příliš málo; tam je menší nabídka než poptávka, ostřejší konkurenční boj mezi kupujícími, růst cen, zvětšování zisků, příliv kapitálu a konečně rozšiřování dotyčné výroby. Neustálé odchylování cen od hodnoty zboží je tedy projevem toho, že ve výrobě jsou neustále narušovány proporce, je projevem neustálé disproporcionality, čili anarchie.

Současně se zde ovšem prosazuje nutnost směňování zboží podle jeho hodnoty, čili hodnota jako základ veškerého kolísání cen. Tento zákon hodnoty působí právě jako živelný regulátor kapitalistické výroby, jako regulátor rozdělování práce mezi jednotlivá výrobní odvětví. Každý vzrůst cen nad hodnotu zboží jako projev disproporce ve výrobě působí, jak už bylo ukázáno — zpětně na výrobu a vyvolává rozšiřování výroby a stejně tak každý pokles cen pod hodnotu má za následek opět zmenšování objemu výroby. Vždy na přechodný moment se tedy u jednotlivých zboží prosadí správný poměr v jejich výrobě, aby ovšem v příštím okamžiku byl vystřídán disproporcí. Nutnost určitých proporcí při kapitalistické výrobě zboží se tedy prosazuje živelně, ovšem při ustavičném porušování těchto proporcí. Jestli si odmyslíme tyto neustálé výkyvy ve výrobě jednotlivých druhů zboží, pak se nám během delšího období objeví jako určitý průměr vlastně nutná proporce, která se prosazuje jako neustálý proces uvnitř disproporcí právě v důsledku působení zákona hodnoty. Tam, kde existuje kapitalistická výroba zboží a kde konkurence je jedinou autoritou pro kapitalistické výrobce, nemůže se nutnost proporcionálního rozdělování práce prosazovat jinak než takto živelně a jako pouhá tendence neustále porušovaná.

V celkové kapitalistické výrobě ovšem existuje jen celková všeobecná disproporcionalita, která pro společnost představuje nesmírné materiálové, pracovní a časové ztráty a která periodicky vyúsťuje v ničivých krisích. Celková stálá proporcionalita je možná jen v socialistické společnosti, kde je plánovitě zajišťována. „Stálá, uvědoměle udržovaná proporcionálnost by vskutku znamenala plánovitost — ne však ta proporcionálnost, která vzniká pouze jako průměrný výsledek mnoha neustálých výkyvů,“[16] ukazuje V. I. Lenin.

V kapitalismu tedy je zákonitou nutností všeobecná dis-

[16] Srov. V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 3, Svoboda 1952, str. 606.

proporcionálnost, anarchie, zatím co proporcionálnost se zde prosazuje jako přibližná, průměrná tendence, kterou lze sledovat v průběhu delšího období uvnitř disproporcí.

V socialismu sice také může docházet a dochází ještě k disproporcím, avšak zde jsou disproporce ojedinělými, dočasnými, výjimečnými jevy, zatím co všeobecným, stálým a nutným jevem je zde proporcionalita. Zde jsou dány objektivní podmínky pro to, aby společnost uvědoměle, plánovitě vytvářela soulad mezi množstvím práce vynakládaným na výrobu jednotlivých výrobků a rozsahem jejich potřeb ve společnosti, tedy podmínky pro proporcionální rozvoj výroby. „Jen tam, kde je výroba pod skutečnou předem určující kontrolou společnosti," ukazoval již Marx, „vytváří společnost souvislost mezi množstvím společenské pracovní doby vynakládanou na výrobu určitých předmětů a rozsahem společenské potřeby, která má být těmito předměty uspokojena."[17]

b) Plánovité zajišťování rostoucích úspor času.

Je-li nutností plánovitě rozdělit společenskou práci tak, aby byly vyrobeny všechny potřebné užitné hodnoty ve správném množství, pak nezbytně vzniká otázka, jaké množství práce může být vynaloženo na výrobu jednotlivé užitné hodnoty a může-li být toto množství práce libovolné?

Je pochopitelné, že bude-li spotřebováno na příklad 10 hodin místo 5 hodin práce na výrobek x při nezměněné produktivitě práce, bude nutno buďto vyrobit těchto výrobků x celkem méně (než při spotřebě 5 hodin práce na kus), nebo jich vyrobit stejně tolik, avšak spotřebovat v tomto výrobním odvětví nyní celkem více práce. To by ovšem muselo znamenat ubrat práci v jiném výrobním odvětví a tudíž nějakého jiného výrobku vyrobit méně. Je-li dáno určité množství pracovních sil a výrobních prostředků ve společnosti, pak to tedy znamená, že čím méně práce (ať živé či mrtvé) bude zapotřebí na výrobu jednotlivých výrobků, tím více bude celkovou společenskou prací vyrobeno výrobků a opačně. Je zde vztah nepřímo úměrný.

Množství práce nutné na výrobu jednotlivých výrobků v socialismu nemůže tedy být libovolným množstvím, ale musí to být všeobecně takové množství práce, které umožní vyrobit co největší množství výrobků danou společenskou

[17] K. Marx, *Kapitál*, díl III, něm., 1949, str. 213.

prací, mají-li být potřeby společnosti maximálně uspokojeny. Musí být tedy všechny výrobní prostředky a celková společenská pracovní doba co nejefektivněji a nejhospodárněji využity, tak aby celkovou společenskou prací bylo vyrobeno co nejvíce užitných hodnot. To současně znamená dosažení relativně co nejmenší spotřeby společensky nutné práce na každý jednotlivý druh výrobků.

Za kapitalismu se v konkurenci prosazovalo společensky nutné množství práce na výrobu jednotlivých zboží, které určovalo jejich hodnotu. Současně se v konkurenci prosazovala nutnost určitého zvyšování produktivity práce a zvyšování hospodárnosti uvnitř jednotlivých kapitalistických podniků. To znamená, že se živelně prosazovalo stále menší množství práce na výrobu jednotlivých zboží jako společensky nutné množství práce.

Za socialismu neexistuje konkurence a nemůže se prosazovat živelně snižování společensky nutného množství práce, čili nutné pracovní doby na výrobu jednotlivých výrobků. Při tom je ovšem v socialismu ještě v daleko větší míře než v kapitalismu nutností co nejvyšší úspornost práce a času na jednotlivé výrobky, aby jich mohlo být celkem vyrobeno co nejvíce. Snižování společensky nutné pracovní doby jako důsledek růstu produktivity práce se musí dít nepřetržitě a daleko rychleji než za kapitalismu. Toto je zákonitou nutností, která vyplývá z ekonomických podmínek socialismu a která je obecně vyjádřena již základním ekonomickým zákonem socialismu. Jen pomocí rychlého a nepřetržitého růstu výroby na základě nejvyšší techniky a při nejefektivnějším využívání daných výrobních podmínek mohou být maximálně uspokojeny rostoucí potřeby společnosti, což je základním cílem rozvoje socialistické výroby. Konkretnějším výrazem tohoto nutného rozvoje výroby je nutnost rychlého a nepřetržitého růstu produktivity práce, nejvyšší a rostoucí úspora času. Každá úspora ve společnosti, ať již materiálu, strojů či práce nutné na výrobu určitého množství výrobků, znamená ve společnosti konec konců úsporu času, během kterého může společnost vyrobit více výrobků. V socialismu musí pak tato úspora času vyrůstat nepřetržitě a daleko rychleji než v dřívějších společnostech. Při plánovitém rozvoji výroby musí být počítáno s touto ekonomickou nutností a musí být plánovitě uplatňována. Již Marx upozorňoval na tuto skutečnost slovy: „Úspora času, stejně jako plánovité rozdělování pracovní doby mezi jednotlivá výrobní

odvětví zůstává prvním ekonomickým zákonem při kolektivní výrobě a stane se ještě v daleko větší míře zákonem."[18]

Pro plánovitost rozvoje výroby vyplývá z uvedených souvislostí souhrnně tedy toto:

1. *Plánovitě musí být zajišťováno neustálé zdokonalování materiálních výrobních podmínek, zejména zavádění nové techniky a uplatňování nejnovější technologie ve výrobě. To je hlavní podmínkou plánovitého zajišťování nepřetržitého a rychlého růstu produktivity práce, rostoucích úspor času.*

Při rozšiřování socialistické výroby musí být uplatňovány nejnovější stroje a zařízení, objevené vývojem vědy a techniky ve světovém měřítku. I ještě ne zcela opotřebovaná zařízení a technologické postupy musí být nahrazovány nejnovější technikou a technologií. V socialismu také existuje morální opotřebení strojů a zařízení, což znamená, že stroj musí být nahrazen nově se vyskytujícím dokonalejším strojem i tehdy, není-li ještě fysicky opotřebován. Hlavním kriteriem zde musí být úspora času ve společenském měřítku. Musí tedy uplatnění nové techniky či technologie předcházet vědecky podložený ekonomický rozbor se společenského hlediska.

Za kapitalismu zavádějí jednotliví kapitalisté novou techniku jen tehdy, vynese-li jim to větší zisky. Nezajistí-li nový stroj větší zisk kapitalistovi, nezavede jej, byť by se společenského hlediska znamenal úsporu společenské práce. Proto také v soudobém kapitalismu existuje krajní nerovnoměrnost v technickém rozvoji, což znamená, že v jednotlivých zemích, odvětvích a po určitou dobu se prosazuje rychlý technický rozvoj, zatím co v jiných zemích a odvětvích se v daném období opět projevuje stagnace i zvrat v technickém vývoji. Celkově to znamená brzdění vývoje výrobních sil, doprovázené periodickými zlomy ve vývoji techniky a ničením výrobních sil společnosti.

V socialismu existují objektivní společenské podmínky pro rychlý a nepřetržitý rozvoj nové techniky. Ovšem takový vývoj musí být plánovitě zajišťován. Jak odhalily these strany a vlády o dalším technickém rozvoji našeho průmyslu, není u nás ještě využito možností, které pro technický rozvoj skýtají socialistické výrobní vztahy. These proto vytyčují hlavní opatření, která mají zajistit další rychlý a mohutný

[18] K. Marx—B. Engels, *Archiv*, sv. IV, rus., str. 119.

technický rozvoj a záleží na našich hospodářských orgánech a všech pracujících, aby tento vývoj byl uskutečněn.

2. *Plánovitě musí být zajišťováno snižování vlastních výrobních nákladů, což působí na snižování společensky nutné pracovní doby a tím hodnoty zboží.*

Nestačí jen vytvářet plánovitým zaváděním techniky základní podmínky pro rychlý a nepřetržitý růst produktivity práce, ale současně musí být plánovitě zajišťováno, aby bylo co nejefektivněji a nejhospodárněji využito všech výrobních prostředků a pracovní doby a aby na jednotlivé výrobky bylo vynakládáno postupně stále menší množství práce (mrtvé i živé). Musí být tedy plánovitě stanoveno, jaké množství práce má být vynaloženo na výrobu jednotlivých výrobků.

Plánovitě stanovené množství práce musí být vždy menší, než je dosavadní průměrné množství práce v daném výrobním odvětví. Plánovité stanovení množství práce (mrtvé i živé) nemůže se dít na základě odhadu, ale na základě přesných, vědecky zjišťovaných a technicky zdůvodněných norem (norem využívání strojů, norem spotřeby materiálu, surovin, norem výkonových atd.). Tyto normy musí v jednotlivých závodech vycházet z přesného měření spotřeby výrobních prostředků a pracovní doby na jednotlivé konkretní pracovní úkony na základě uplatnění nejlepších zkušeností: ovšem takové spotřeby, která je dosažitelná pro průměr pracujících. Musí se v nich obrážet nový vyšší stupeň používané techniky a tomu odpovídající nová organisace práce a výroby, čili možnosti zvyšování produktivity práce. Podobně i v celém odvětví musí plánovitě stanovené menší množství práce na výrobu určitého produktu vycházet ze zkušeností předních závodů, avšak tak, aby bylo dosažitelné pro horší závody a aby se pokud možno stalo průměrným množstvím práce během plánovacího období.

Celkové množství práce (mrtvé i živé) plánovitě stanovené jednotlivým výrobním odvětvím na výrobu jednotlivých výrobků nemůže být v socialismu vytyčeno ještě přímo v čase, ale nepřímo v hodnotové formě, v peněžním vyjádření. Nepřímo se v penězích vytyčují náklady mrtvé i živé práce, čili výrobní náklady. Ovšem pro výrobu se plánovitě nestanoví celkové společenské výrobní náklady, ale část výrobních nákladů, a sice vlastní náklady výroby a zisk, takže zde není zachycena část produktu pro společnost, vyjádřená peněžně pro všechny produkty daní z obratu.

Tyto vlastní náklady výroby a zisk představují t. zv. velkoobchodní cenu výrobků. Avšak tato cena je vždy plánovitě stanovena na delší dobu a nelze ji měnit tak často, jak často se skutečně mění výrobní podmínky. Proto nelze touto velkoobchodní cenou stanovit náklady mrtvé a živé práce v jednotlivých výrobních odvětvích, nehledě na to, že na její výši mají vliv ještě jiné okolnosti. Výrobní náklady musí být proto určovány plánováním vlastních nákladů výroby pro každé plánovací období. Při určitých cenách výrobních prostředků a určitých mzdových sazbách plánované vlastní náklady v podstatě vymezí množství mrtvé a živé práce, které má být spotřebováno při výrobě.

Plánovitě stanovené vlastní náklady výroby musí být vždy nižší, než byly v předcházejícím plánovacím období průměrné vlastní náklady výroby, protože tak vlastně nepřímo plánujeme ono menší množství práce na výrobek, než bylo v předcházejícím období průměrné množství.

Takovým plánováním vlastních nákladů výroby, opřeným o vědecky zjišťované, hospodářsko-technické normy, se působí na snižování společensky nutného množství práce. Společensky nutné množství práce je objektivní ekonomickou kategorií a představuje to množství práce (mrtvé i živé), které se skutečně vynaloží na výrobu rozhodujícího množství jednotlivých druhů výrobků a které určuje jejich hodnotu. Plánováním stále nižších vlastních nákladů výroby působíme na uplatňování nejnovějších metod ve výrobě, na zdokonalování společensky průměrných výrobních podmínek, na zlepšování organisace práce a pod. a na základě toho na snižování společensky nutné pracovní doby, čili konec konců hodnoty zboží.

Čím více bude plánování vlastních nákladů výroby působit na snižování společensky nutné pracovní doby a tedy hodnoty výrobků, tím více bude odpovídat požadavkům základního ekonomického zákona socialismu. Zatím co v kapitalismu se tedy snižování společensky nutné pracovní doby prosazuje živelně v konkurenčním boji, v souladu s cílem kapitalistické výroby, t. j. dosažením co největší nadhodnoty, musí být v socialismu snižování společensky nutné pracovní doby plánovitě zajišťováno, v souladu s cílem socialistické výroby, maximálním uspokojováním neustále rostoucích potřeb společnosti.

3. Plánovité, proporcionální rozdělování mrtvé a živé práce (výrobních prostředků a pracovních sil) mezi jednotlivá výrobní odvětví musí probíhat v souladu s plánovitě stanoveným množstvím práce na výrobu jednotlivých produktů.

Plánovité rozdělování jak výrobních prostředků, tak pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví se musí dít v souladu s oním množstvím práce, které se na podkladě vědecky zjištěných hospodářsko-technických norem nepřímo určuje plánováním vlastních nákladů výroby. Podle množství výrobků, které mají být vyrobeny v odvětví, a podle plánovitě stanovené spotřeby mrtvé a živé práce na jednotlivý výrobek musí být jednotlivým odvětvím přiděleno odpovídající množství výrobních prostředků a pracovních sil. Jen tak bude zajištěno, aby bylo výrobních prostředků a pracovních sil, které má společnost k disposici, co nejhospodárněji využito a aby žádné odvětví nedostalo více výrobních prostředků, respektive pracovních sil, než nezbytně potřebuje ke své výrobě.

Přidělování většího množství výrobních prostředků nebo pracovních sil do některých výrobních odvětví, než odpovídá plánovitě určenému množství práce na produkci těchto odvětví, by bylo v rozporu s požadavkem zajištění nejvyšších úspor práce a času, narušilo by proporcionálnost rozvoje (v jedněch odvětvích by bylo více výrobních prostředků, respektive pracovních sil, na úkor druhých) a znemožňovalo by konec konců maximální uspokojování potřeb společnosti (s danou prací by bylo dosaženo méně výrobků, než by bylo možno dosáhnout při hospodárnějším a efektivnějším využití daných výrobních podmínek).

*

Zákon plánovitého rozvoje, který je podřízen základnímu ekonomickému zákonu socialismu, vyjadřuje tedy nutnost *plánovitého* zajišťování co nejhospodárnějšího a nejefektivnějšího využívání všech výrobních podmínek, jejich *plánovitého* zdokonalování, *plánovitého* zajišťování rostoucích úspor času a snižování společensky nutné pracovní doby. V souladu s tím musí probíhat *plánovité rozdělování práce* mezi jednotlivá výrobní odvětví.

c) Plánovité rozmístění výrobních sil v zemi

Plánovitý rozvoj výroby neznamená jenom plánovité zajišťování proporcí, ale i plánovité rozmisťování výrobních sil v zemi.

Za kapitalismu probíhalo rozmisťování výrobních sil v zemi živelně působením konkurence a bylo podřízeno základnímu cíli kapitalistické výroby, dosažení největšího kapitalistického zisku. Jednotlivé kapitalistické podniky byly zakládány v těch místech, která se jevila kapitalistům jako nejvýhodnější a slibovala největší zisky. Z toho vyplývala nutně značná nerovnoměrnost v rozmístění výrobních sil v zemi. Většina kapitalistů se vrhala nezávisle na sobě do těch míst, kde byly nejvýhodnější podmínky — blízkost trhu nebo surovinových zdrojů, a proto úspory na dopravě, velká reservní armáda pracovních sil, a proto nízké mzdy, levná vodní a jiná energie atd. Byla to ovšem výhodnost pouze s úzkého a omezeného hlediska jednotlivých kapitalistů. Proto vznikaly oblasti a místa, kde došlo doslova k průmyslové přecpanosti, zatím co v druhých oblastech opět nevznikal skoro žádný průmysl.

Tak na příklad v roce 1930 bylo v českých zemích 87,1 % všech průmyslových závodů s 90,3 % všech zaměstnaných osob v Československu a na Slovensku jen 12,9 % závodů s 9,7 % zaměstnaných osob. Ovšem i v samých Čechách, které byly nejprůmyslovější částí kapitalistické republiky, byl tento průmysl krajně nerovnoměrně rozložen. Tak na příklad v jižních Čechách až po Říčany, Kutnou Horu, Dobříš, které představovaly 44 % celkové plochy země České, bylo jenom 25 % všech průmyslových závodů s pouhými 17,3 % všech zaměstnaných osob a 14,2 % použitých koňských sil. Na druhé straně v jedné jediné pražské čtvrti, ve Vysočanech, byla soustředěna 1/10 všeho československého těžkého průmyslu.

Takové rozmístění výrobních sil mělo především hrozné následky pro pracující lid. V některých městech, kde vznikla průmyslová přecpanost, docházelo k obrovské spekulaci s půdou, ceny půdy závratně stoupaly a v důsledku toho bylo neúměrně využíváno každého centimetru půdy. Pro pracující to znamenalo hrozné bytové poměry, velmi bídné a zdravotně neúnosné životní podmínky, a proto vzrůst nemocí, rychlé chátrání lidí, hrozivě vzrůstající úmrtnost dětí atd. Na druhé straně opět existovaly kraje a celé země (u nás na příklad Slovensko), kde vládla ohromná hospodářská a

v důsledku toho i kulturní zaostalost, kraje výlučně nebo skoro výlučně zemědělské a nesmírně chudé. Lid těchto oblastí byl olupován buržoasií vyspělých zemí (neekvivalentní směnou a pod.). S národnostního hlediska to potom znamenalo nerovnoprávnost a politickou závislost těch národů, které v hospodářském vývoji zaostaly.

Toto nerovnoměrné rozmístění výrobních sil znamenalo se společenského hlediska současně značnou nehospodárnost ve využívání výrobních podmínek v zemi. Na jedné straně sice přinášelo úspory v dopravě přibližováním výroby k odbytištím nebo k surovinovým zdrojům, avšak na druhé straně často znamenalo nehospodárné přetěžování dopravy, obrovské nevyužívání velkého množství pracovních sil v průmyslově zanedbaných krajích, nevyužití vodní energie v těchto krajích a konečně i nevyužívání mnoha známých zdrojů surovin a paliva z monopolních, spekulačních a podobných důvodů.

Takto se v živelně probíhajícím rozmisťování výrobních sil v kapitalismu projevovalo působení základního ekonomického zákona kapitalismu. Rostoucích kapitalistických zisků se dosahovalo při takovém rozmístění výrobních sil, které znamenalo rostoucí zbídačování pracujících, při stále větších materiálových a pracovních ztrátách společnosti.

Za socialismu musí plánovité rozmístění výrobních sil především odpovídat požadavkům základního ekonomického zákona socialismu. Za socialismu bude správné jen takové rozmístění výroby, při kterém výroba co nejrychleji poroste a zabezpečí maximální uspokojování rostoucích potřeb společnosti. Dokud ovšem ještě existuji ve světě dva systémy a nebezpečí imperialistického útoku na socialistický tábor, dotud bude důležité i vojenské hledisko při rozmisťování výrobních sil v zemi. Takové rozmístění výrobních sil, aby odpovídalo základnímu ekonomickému zákonu socialismu, konkretněji znamená, že musí být zajištěna vyspělá průmyslová výroba ve všech krajích a oblastech země, tak aby především všechen lid v celé zemi měl možnost dosahovat vysokých pracovních důchodů vyplývajících z průmyslové výroby a aby tak byla životní úroveň v celé zemi vyrovnána. To také umožní co nejlepší využití všech pracovních sil v zemi. Současně ovšem musí být zajištěna co nejvyšší hospodárnost výroby, daleko vyšší hospodárnost, než jaké dosáhl kapitalismus. Tato hospodárnost nesmí být zajišťována na úkor pracujících, ale jen a jedině k jejich prospěchu.

Je třeba si uvědomovat, že jde v první řadě o rozmístění

UK OLOMOUC

průmyslové výroby, protože rozmístění zemědělské výroby je v daleko větší míře závislé na přírodních podmínkách. Pěstování jednotlivých zemědělských plodin v určitém kraji bude především určováno složením a kvalitou půdy, klimatem a pod. Ovšem i toto rozmístění zemědělské výroby, pěstování plodin v jednotlivých oblastech musí být plánovitě usměrňováno. Průmyslová výroba není v takové míře vázána na určité místo (kromě těžebního průmyslu, vodních elektráren a pod.), a proto zde stojí otázka jejího rozmístění poněkud jinak.

Jak rozumět úkolu zajistit pokud možno rovnoměrné rozmístění průmyslové výroby v zemi a současně nejvyšší hospodárnost výroby? Zde by nutně musel vznikat rozpor, protože rovnoměrné rozmístění veškeré průmyslové výroby v zemi by nutně muselo znamenat současně značnou nehospodárnost výroby, zvýšení dopravních nákladů, zpomalení oběhu výrobních fondů a pod., protože jednak nejsou rovnoměrně v zemi rozmístěny surovinové a energetické zdroje veškeré průmyslové výroby a jednak nejsou ve všech oblastech země odbytiště pro všechny průmyslové výrobky. Při tom musí být ovšem zajištěno co nejracionálnější využití všech surovinových i energetických zdrojů a co nejmenší možná nákladní doprava, jakož i doprava pracovních sil do zaměstnání. Z toho důvodu je třeba rozmisťovat po celé zemi jen tu průmyslovou výrobu, která má pokud možno v každé oblasti svou surovinovou základnu, nebo alespoň v každé oblasti své odbytiště. Naproti tomu ta průmyslová výroba, která je odkázána na surovinové nebo energetické zdroje, jež jsou jen v některých místech země, která má své odbytiště také jen v některých místech země, anebo která má jiné výhodné výrobní podmínky jen v některých částech země (případně i vojenské hledisko), bude také umístěna jen v těchto částech země. Buď bude v blízkosti surovinových nebo energetických zdrojů, nebo naopak v blízkosti odbytiště. O tom již musí rozhodovat konkretní zjištění podmínek, za jakých lze dosáhnout vyšší hospodárnosti a rychlejšího růstu výroby.

Bude se tedy některá průmyslová výroba rozvíjet ve všech oblastech, zatím co některá se bude rozvíjet jen v určitých místech země, kde pro ni budou nejvhodnější podmínky. Jinými slovy, určitou výrobu musí mít všechny oblasti země, zatím co určitou výrobu budou mít speciálně jen některé oblasti. To znamená, že komplexní hospodářský rozvoj jednotlivých oblastí musí být spojován s výhodnou výrobní

specialisací jednotlivých oblastí. Ve všech oblastech země se budou většinou rozvíjet hlavní odvětví potravinářského průmyslu, výroba průmyslových výrobků široké potřeby, výroba stavebního materiálu a pod., zatím co na příklad hutě, válcovny a pod. budou jen v některých oblastech.

Toto plánovité rozmístění výrobních sil v zemi vytvoří podmínky pro odstranění hospodářské zaostalosti jednotlivých oblastí a území, pro skutečnou rovnoprávnost národů a vyrovnanou životní úroveň lidu ve všech oblastech země. Současně působí na rychlý růst výroby tím, že je dosahováno co největších pracovních a časových úspor společnosti. Těmito hledisky se také řídí naše plánovité rozmisťování výrobních sil a v jeho rámci zprůmyslnění Slovenska, některých oblastí jižních Čech, Českomoravské vysočiny a pod.

d) Plánovitý rozvoj celého národního hospodářství.

Až dosud jsme si objasnili podstatu a nutnost plánovitého rozvoje *výroby*. Při tom jsme si současně ukázali nutnost plánovitého rozdělování výrobních prostředků a pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví a nutnost plánovité směny výrobních prostředků, pokud probíhá mezi družstevním a státním sektorem. Tím se však plánovitý rozvoj nevyčerpává, tak jako výroba není jedinou hospodářskou oblastí, i když je základem národního hospodářství.

Přímým cílem socialistické výroby je rostoucí spotřeba lidu, čili rostoucí výroba spotřebních předmětů, které mají uspokojit mnohostranné potřeby lidí. Spotřební předměty v socialismu ještě jsou zbožím. Musí se plánovitě nejenom rozdělovat, ale i směňovat, aby mohly být spotřebovány.

Spotřební zboží se musí plánovitě rozdělovat především tak, aby byla uspokojena společenská a individuální potřeba lidí. Zboží určené pro individuální spotřebu se rozděluje mezi pracující podle vykonané práce pomocí peněz. Toto rozdělování musí být plánovitě zajištěno.

Se směnou zboží je spjata činnost vnitřního obchodu, výkupních orgánů a pod., která se také musí rozvíjet plánovitě. Plánovitě musí být stanoveny ceny zboží (při využívání zákona hodnoty) a plánovitě rozmístěno zboží v určitých kvantitativních poměrech do jednotlivých oblastí a míst.

Rovněž směna zboží s jinými státy a s tím spjatá činnost zahraničně obchodních orgánů se musí provádět podle plánu.

Směna zboží vyžaduje existenci peněz, které mají řadu ekonomických funkcí. S tím je spjata existence rozvinutého

peněžního systému a z toho vyplývající činnost bank a jiných peněžních ústavů. I tato činnost, jako celý peněžní oběh, se musí rozvíjet plánovitě.

Při směňování a rozdělování spotřebního zboží vznikají určité kvantitativní proporce, jako jsou proporce mezi společenskou a individuální spotřebou, mezi růstem produktivity práce a růstem mezd, mezi peněžními důchody a výdaji obyvatelstva, mezi kupními fondy a fondy zboží atd., které musí být plánovitě zajištěny.

Zkrátka, zatím co v kapitalismu se celé národní hospodářství v podstatě rozvíjí živelně prostřednictvím konkurenčního boje, musí se v socialismu celé národní hospodářství rozvíjet plánovitě. Plánovitě se musí rozvíjet celý reprodukční proces a s tím spjatá činnost všech odvětví společenské práce. To však znamená, že musí být práce (živá i mrtvá), čili pracovní síly a materiální prostředky plánovitě rozdělovány v určitých proporcích nejenom mezi výrobní odvětví v užším slova smyslu, ale i mezi ostatní hospodářská odvětví, jako je vnitřní obchod, materiální zásobování, výkup, peněžnictví, zahraniční obchod atd. V těchto odvětvích probíhá jednak ještě určitá výrobní činnost (balení, třídění, kompletování, doprava atd.), jednak činnost nevýrobní, spjatá se směnou a rozdělováním produktů. Avšak nejenom mezi hospodářská odvětví, ale i mezi ostatní odvětví společenské práce v mimohospodářské oblasti, jako je na příklad zdravotnictví, sociální péče, školství, věda atd., musí být pracovní síly a materiální prostředky plánovitě rozdělovány a jejich činnost musí být plánovitě určována.

Toto plánovité rozdělování práce jak v hospodářské, tak i v mimohospodářské oblasti mezi jednotlivá odvětví společenské práce je podmínkou plánovitého zajištění maximálního uspokojování potřeb společnosti, neboť společnost má nejenom materiální, ale i kulturní (v nejširším slova smyslu) potřeby. I v tom se zračí podřízení zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství základnímu ekonomickému zákonu socialismu. Mají-li být vykonávány určité ekonomické i mimoekonomické služby ve prospěch společnosti, musí být mezi příslušná odvětví rozděleny pracovní síly a potřebné materiální prostředky (budovy, zařízení a pod.). Proporce, v nichž se tato práce (živá i mrtvá) rozděluje, jsou opět určeny požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Jednotlivá odvětví společenské práce musí být vybavena takovým množstvím pracovních sil a materiálních prostředků, aby mohly být vykonávány vše-

chny služby v takovém rozsahu, v jakém je společnost potřebuje, a v jakém tudíž musí být plánovitě zajištěny. Při tom ovšem opět platí požadavek nejvyšší hospodárnosti, to znamená, aby všechny materiální prostředky a pracovní doba byly co nejúsporněji využity. Jde o to, dosáhnout co největšího efektu při co nejmenší spotřebě mrtvé a živé práce.

Zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství vyjadřuje tedy všeobecnou objektivní nutnost, která vyplývá ze socialistického vlastnictví a vyjadřuje důležitou stránku vývoje socialistických výrobních vztahů, že společnost musí plánovitě určovat a usměrňovat veškerou společenskou práci, a to nejenom výrobní, ale i nevýrobní práci, rozvíjející se v nesčíslně mnoha různých pracovních odvětvích. Při tom musí být plánovitě zajištěny všechny proporce, v nichž probíhá rozdělování jak pracovních sil, tak i produktů (výrobních prostředků a spotřebních předmětů) ve společenském měřítku. Konečně i směnné vztahy lidí a s tím souvisící hodnotové proporce musí být v socialismu v rozhodující míře plánovitě zajišťovány. Platí všeobecně, že veškerá tato plánovitě se rozvíjející činnost a všechny proporce musí odpovídat požadavkům základního ekonomického zákona socialismu, to znamená musí zajišťovat maximální uspokojování stále rostoucích materiálních a kulturních potřeb společnosti a rychlý, nepřetržitý růst výroby na základě nejvyšší techniky.

Základní ekonomický zákon socialismu vyjadřuje nejširší, nejobecnější ekonomickou souvislost socialistické výroby, čili samu podstatu socialistického způsobu výroby. Znalost této nejobecnější podstatné souvislosti ovšem nestačí při plánovitém rozvíjení národního hospodářství, čili nestačí znát základní cíl rozvoje socialistické výroby a hlavní prostředky jeho dosažení. Existuje ještě celá řada jednotlivých zákonitých ekonomických souvislostí, čili jednotlivých ekonomických zákonů, vyjadřujících jednotlivé stránky vývoje socialistické ekonomiky, s kterými je nutno počítat a které je nutno při plánovitém rozvoji národního hospodářství uplatňovat. Jsou to na příklad zákon rychlého, nepřetržitého růstu produktivity práce (jak je nutno tento zákon při plánovitém rozvoji uplatňovat, bylo již stručně ukázáno), zákon přednostního růstu výroby výrobních prostředků, zákon socialistické akumulace, zákon rozdělování podle práce, zákon hodnoty atd. Vědomé plánovité uplatňování těchto jednotli-

vých ekonomických zákonů je podmínkou proporcionálního rozvoje národního hospodářství.

Ovšem v této práci nemohou být objasněny všechny ekonomické zákony, které musí být plánovitě uplatněny. Zde šlo o to objasnit si, co to vůbec plánovitý, proporcionální rozvoj národního hospodářství znamená, čili objasnit si podstatu tohoto ekonomického zákona. I když při tom bylo neustále zdůrazňováno, že jednotlivé proporce musí odpovídat požadavkům základního ekonomického zákona socialismu, jedná se ještě o příliš obecné požadavky, a až poznávání dalších jednotlivých ekonomických zákonů socialismu umožní konkretnější chápání samého plánovitého, proporcionálního rozvoje socialistického národního hospodářství. Jinými slovy, nestačí poznat jenom podstatu zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, ale musíme hluboce studovat i ostatní ekonomické zákony, abychom mohli naše národní hospodářství skutečně plánovat a řídit.

SHRNUTÍ

V socialismu se musí celé národní hospodářství rozvíjet plánovitě, což v sobě zahrnuje proporcionálnost jeho rozvoje. Základem tohoto rozvoje je plánovitý, proporcionální rozvoj *výroby*. Plánovitě musí být rozdělovány výrobní prostředky a pracovní síly mezi jednotlivá výrobní odvětví a plánovitě musí být zajištěno jejich nejhospodárnější a nejefektivnější využití. Jednotlivá výrobní odvětví musí být plánovitě mezi sebou spojena a zajištěn jejich proporcionální rozvoj v souladu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Těmto požadavkům musí také odpovídat plánovité rozmístění výrobních sil v zemi. Plánovitě se musí rozvíjet i činnost nevýrobních odvětví společenské práce jak v ekonomické, tak i mimoekonomické oblasti, které jsou nutné pro uspokojování materiálních a kulturních potřeb společnosti. Proporce, v jaké je rozdělována práce mezi tato odvětví, musí zajišťovat uspokojování odpovídajících potřeb společnosti při nejvyšší hospodárnosti s materiálními prostředky a pracovní dobou.

III. VZTAH MEZI ZÁKONEM PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ A PLÁNOVÁNÍM

a) Plánování — nástroj hospodářské politiky vedoucích orgánů socialistického státu.

Praktické plánování je nástrojem hospodářské politiky vedoucích orgánů socialistického státu. Projevuje se v něm hospodářsko-organisátorská úloha socialistického státu, vedeného komunistickou stranou. Pomocí plánů usměrňuje strana a vláda vývoj národního hospodářství v zemi. Již Lenin zdůrazňoval, že plán je druhým programem strany. Strana vytyčuje hlavní hospodářsko-politické úkoly, na jejichž podkladě se vypracovávají konkretní plány, které schvaluje vláda. Vládou a Národním shromážděním schválené plány nabývají sílu právních zákonů, které musí všechny odpovídající orgány plnit.

Plány se rozpracovávají na jednotlivá pracovní odvětví a závody, kraje, okresy a místa, na závodech pak na dílny, na úkoly každého jednotlivce. Takovým způsobem strana a vláda usměrňuje hospodářský vývoj celé země a v podstatě činnost rozhodující masy jednotlivých pracujících členů společnosti. Proto nelze plánování chápat jen jako sestavování čísel a směrnic, ale také jako činnost všech těch, kteří plány plní a uvádějí v život, jako mnohotvárnou činnost milionových mas. Prostřednictvím této činnosti milionových mas, vedených stranou a vládou, se prakticky uskutečňuje plánovitý rozvoj národního hospodářství.

Přesto nelze však směšovat tento konkretní plánovitý vývoj s ekonomickým zákonem plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství. Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství je jako každý ekonomický zákon určitým theoretickým poznatkem, který odráží za socialistických ekonomických podmínek obecně platnou, objektivně nutnou, podstatnou souvislost. Vše to, co jsme si vysvětlili v předcházející kapitole jako podstatu tohoto zákona, platí všeobecně za socialistických ekonomických podmínek, bez ohledu na to, v které zemi a za jakých konkretně historických podmínek socialistické vlastnictví a socialistické výrobní vztahy vznikají. Je to zákon vývoje socialistických výrobních vztahů vůbec.

Ze znalosti tohoto zákona musí vycházet strana, vláda

a všechny vedoucí orgány ve státě ve své hospodářské politice, při řízení činnosti širokých mas pracujících. Musí vycházet z toho, co je obecně platné, a uplatňovat to v konkretních podmínkách určité země a určitého historického období. Jakýkoliv konkretní plánovitý vývoj může být tedy v nejlepším případě jen formou projevu zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství v daných konkretně historických podmínkách. V různých zemích, respektive v různých obdobích jsou různé konkretní plány. I kdyby všechny co nejpřesněji odpovídaly požadavkům zákona plánovitého rozvoje v daných konkretních podmínkách, to znamená zajišťovaly plně proporcionální rozvoj národního hospodářství, je zřejmé, že tyto *různé* konkretní plány nemohou být právě tím, co je obecně platné, co je zákonité, ale mohou být jen formami, v nichž se to obecně platné prosazuje. Jakmile by plán nevycházel z daných konkretních podmínek, přestal by být plánem a nezajišťoval by proporcionální rozvoj daného národního hospodářství. Přestal by tedy vůbec být formou projevu zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství.

Chápat správně tento vztah mezi zákonem plánovitého rozvoje národního hospodářství a praktickým plánováním je nesmírně důležité pro naši hospodářskou praxi. Objevuje se zde znovu vztah mezi politickou ekonomií a hospodářskou politikou. Bez hluboké znalosti zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a všech ostatních ekonomických zákonů socialismu nelze zajistit správné plánování. Ovšem znalost těchto ekonomických zákonů sama o sobě naprosto nestačí. Mají-li být správně v praxi uplatněny, je nutno vycházet z podrobného a všestranného rozboru dané konkretní situace a zajistit co nejlepší uplatnění těchto zákonů v daných konkretních podmínkách tak, aby plánovitá hospodářská činnost byla právě pokud možno co nejpřesnější formou projevu těchto ekonomických zákonů.

Zde však již vystupuje další důležitý rozdíl, respektive vztah mezi zákonem plánovitého rozvoje národního hospodářství a naším plánováním. Zatím co zákon plánovitého rozvoje odráží určitou objektivní nutnost, která vyplývá z určitých objektivně daných ekonomických podmínek, je naše praktické plánování výsledkem činnosti lidí, a sice obrovské masy lidí, nadaných svou vůlí a svými přáními. I když se plánovitý rozvoj může uskutečnit pouze činností této masy lidí, neznamená to ještě vůbec, že činnost těchto lidí musí v každém okamžiku a na každém úseku odpovídat požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství,

čili tomu, co je objektivně nutné. Plánovací činnost lidí se může dostat v jednotlivých případech a obdobích do rozporu s tím, co vyžaduje zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství.

V socialismu se ekonomické zákony nemohou prosazovat živelně, slepě, jako na příklad v kapitalismu, ale jenom prostřednictvím uvědomělé činnosti lidí. I když zdaleka ještě ne všichni lidé znají ekonomické zákony, zná tyto zákony strana, která vede a usměrňuje činnost širokých mas. Strana vychází ze znalosti ekonomických zákonů a tedy i ze znalosti zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství. Současně zkoumá konkretní podmínky a vytyčuje takové hospodářsko-politické směrnice, které směřují k co nejdokonalejšímu uplatnění ekonomických zákonů socialismu za dané situace. Na podkladě těchto směrnic se sestavují, jak již bylo řečeno, také praktické plány, které se pak dále rozpracovávají a konkretisují. Strana současně mobilisuje široké masy k plnění vytyčených plánovaných úkolů. Je však třeba připustit, že z různých důvodů nemusí sestavené plány vždy plně odpovídat požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, a proto nebudou ani plně v souladu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Nebo může dojít k tomu, že plán je sice sestaven správně, to znamená tak, že odpovídá požadavkům uvedených ekonomických zákonů, avšak není ve všech úsecích přesně plněn. Ať již od samého počátku, při sestavování plánu nebo v průběhu jeho provádění, může prostě dojít k tomu, že praktická plánovitá činnost milionových mas nebude probíhat zcela tak, jak to vyžaduje zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství. To znamená, že na příklad budou některé produkty vyrobeny v nesprávném kvantitativním poměru vzhledem k jejich potřebě, některé výrobní prostředky nebo pracovní síly nebudou správně rozděleny, takže v některých závodech jich bude nedostatek a v jiných nebudou dostatečně využity, u některých výrobků nebude plánovitě stanovená spotřeba mrtvé či živé práce odpovídat jejich skutečné spotřebě, nebo budou některé závody rozmisťovány tak, že dojde k zbytečné, nehospodárné přepravě materiálu atd. atd. To vše jsou příklady nesouladu plánovité činnosti s požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, tak jak byly objasněny v druhé kapitole této práce, a takových možností nesouladu by bylo pochopitelně možno vypočítat daleko více. Všechny budou znamenat disproporce v národním hospodářství. Ať již disproporce vznik-

nou v důsledku nesprávně stanoveného plánu, nebo jeho nedůsledným plněním, vždycky znamenají, že naše činnost neprobíhá zcela tak, jak je to objektivně nutné.

Příčiny této skutečnosti mohou být velmi rozmanité, ale v první řadě je třeba si uvědomit dvě hlavní příčiny, v nichž znovu vystupuje vztah mezi politickou ekonomií a hospodářskou praxí: 1. nedostatečná znalost ekonomických zákonů, 2. nedostatečné jejich uplatňování v dané konkretní situaci.

Nedostatečná znalost ekonomických zákonů na příklad u pracovníků, kteří sestavují národohospodářské plány nebo kteří je dále rozpracovávají a konkretisují, a konečně u pracujících, kteří je provádějí, musí mít za následek v jednotlivých případech vznik disproporcí, čili odchylky plánovací činnosti od požadavků zákona plánovitého rozvoje.

Hovoříme-li o nedostatečné znalosti ekonomických zákonů jako jedné z příčin jejich nedostatečného uplatňování, pak to ovšem nelze chápat pouze jako projev toho, že mnozí pracovníci mají nedostatečné znalosti theorie, ale také jako určitý stupeň ve vývoji společenského poznání, ve vývoji samé theorie. Znamená to, že samo poznávání ekonomických zákonů socialismu je určitým procesem, který probíhá během rozvoje socialistické ekonomiky a který nás přibližuje k jejich stále plnějšímu poznání. Poznávání je tedy třeba chápat nejenom jako proces rozšiřování a prohlubování studia politické ekonomie jednotlivými pracovníky, ale současně jako proces vědeckého zobecňování vývoje socialistické ekonomiky a tvůrčího rozvíjení ekonomické theorie. Zde pak ovšem dále vystupuje nejenom význam znalostí ekonomických zákonů, ale vůbec zákonů vývoje přírody, společnosti a myšlení, znalosti marxismu-leninismu a schopnosti jeho uplatňování jako důležité podmínky stále hlubšího poznávání ekonomických zákonů. Tak jak se bude prohlubovat a rozšiřovat znalost ekonomických zákonů, tak se budou vytvářet rozhodující podmínky pro jejich stále plnější uplatňování v praktické hospodářské činnosti.

Avšak ani odpovídající znalost ekonomických zákonů ještě sama nezajišťuje jejich správné uplatnění v praxi. Nesprávné stanovení a organisační zajištění konkretních forem, v nichž se musí v jednotlivých obdobích tyto zákony projevit, znamená jejich nedostatečné uplatnění. Tak na příklad nedostatečný rozbor dané konkretní situace, nesprávné směrnice, nedostatky v praktické plánovací činnosti, nedostatečná plánovací disciplina, nedostatky v organisačním zajišťování plá-

nů atd. mají za následek rozpory mezi plánovací činností a zákonem plánovitého rozvoje národního hospodářství.

Záleží tedy především na lidech — na tom, jak poznali ekonomické zákony a jak je dovedou uplatňovat v konkrétních podmínkách — jak dalece bude jejich činnost odpovídat požadavkům ekonomických zákonů, na příklad jak plně se bude v plánovité činnosti lidí projevovat zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství a ostatní ekonomické zákony socialismu.

I když tedy činnost lidí je usměrňována stranou, která v podstatě vychází ze znalosti ekonomických zákonů, musí docházet k odchylování plánovací činnosti od požadavků zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství jednak v důsledku nedostatečného poznání ekonomických zákonů vůbec i neznalosti poznaných požadavků ekonomických zákonů u velké masy lidí (včetně velké části příslušníků strany), jednak v důsledku nedostatků především hospodářsko-politického a hospodářsko-organisačního rázu. Ovšem toto odchylování, tyto rozpory mohou být vždy jen dočasné a dříve či později musí nastat takové změny v plánovací činnosti, které znamenají její přizpůsobování požadavkům zákona plánovitého rozvoje, čili změny, které směřují kromě jiného na příklad k odstraňování vzniklých disproporcí a zajišťování proporcí. V tom se projevuje určující význam ekonomických zákonů, kterým je podřízena subjektivní činnost lidí, i když se tato dočasně může odchýlit od těchto vývojových zákonů, to znamená může dočasně probíhat jinak, než jak je to objektivně nutné.

Za socialismu neexistuje žádná třída, která by měla zájem na tom, aby činnost lidí neodpovídala požadavkům vývojových ekonomických zákonů, jako je tomu za kapitalismu. Právě proto, že každá praktická činnost, která odporuje požadavkům ekonomických zákonů, znamená brzdění vývoje a velké ztráty pro společnost, usiluje strana za socialismu o to, aby činnost lidí pokud možno stále odpovídala požadavkům těchto zákonů, a je-li dočasně uplatňována nesprávná hospodářská praxe příčící se zákonitému vývoji, aby byla co nejrychleji zaměřena správným směrem. Strana usiluje na příklad o to, aby naše plány pokud možno přesně odpovídaly požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a aby byly v souladu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Při tom ovšem naše plány ještě zcela neodpovídají zákonu plánovitého rozvoje národního hospodářství a často jsou na různých úsecích v rozporu

s jeho požadavky. Projevem toho jsou především disproporce uvnitř národního hospodářství, což znamená ztráty materiálové a časové. Výroba neroste tak rychle, jak by mohla růst nebýt disproporcí, a proto ani potřeby společnosti nemohou být *maximálně* uspokojeny. Jakmile se objeví disproporce, musí být ihned učiněny takové změny v plánovací činnosti, které zajistí, aby plánování odpovídalo požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství.

Disproporce jsou tedy projevem toho, že plánování na tom či onom úseku neodpovídá plně požadavkům zákona plánovitého rozvoje, že plánovací činnost lidí neprobíhá tak, jak je to objektivně nutné. Je zde rozpor mezi zákonem plánovitého rozvoje a plánovací činností lidí, v níž se musí zákon projevovat. Odchýlí-li se plánovací činnost lidí od požadavků zákona plánovitého rozvoje, neznamená to odstranění působení zákona, ale zákon dává o sobě vědět právě v disproporcích. V nich se projevuje nutnost plánovitého zajištění proporcí. Ekonomický zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství si razí cestu, i když činnost lidí neodpovídá vždy zcela jeho požadavkům.

Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství znamená tedy, že jsou zde podmínky, za nichž se musí národní hospodářství rozvíjet proporcionálně a tato proporcionálnost se vcelku prosazuje plánovací činností lidí, přes to, že je občas nesprávnou plánovací činností narušována. Existuje však možnost, aby se stále správně plánovalo, aby se prostřednictvím plánovací činnosti lidí neustále, nerušeně prosazoval zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství, čili aby nedocházelo k disproporcím. Podmínkou toho, aby se tato možnost stala skutečností, je: 1. aby lidé správně poznali zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství a ostatní ekonomické zákony socialismu; 2. aby je uměli v konkretních podmínkách správně uplatnit, to znamená: a) vytyčit především správně plány, b) tyto plány vždy a přesně plnit.

Přeměna možnosti správného plánování ve skutečnost závisí tedy od subjektivního činitele, od znalostí a uvědomělosti lidí, od stupně poznání objektivních zákonů, od schopnosti lidí theoretické znalosti uplatnit v praxi, čili také od jejich organisačních, řídících a prováděcích schopností, od akční jednoty a disciplíny lidí a pod. Zde má významnou úlohu strana a vláda a vůbec všechny vedoucí orgány ve státě a v hospodářství — úkol provést správně rozbor konkretní situace, na základě důkladných theoretických znalostí vy-

tyčit správně úkoly, ...
masy pro jejich plnění. Zá...
masy, které plány a všechny ...
uskutečňují.
Jde tedy o to, aby naše ...
požadavkům zákona plánovi...
dářství a základního ekonomi...
je jasné, že zatím je plně neo...
úkol zajišťovat rozvoj ekon...
uvědomělost a znalosti širok...
úroveň pracovníků všech ve...
zdokonalovat řídící práci st...
práci ve všech státních a h...
naše plánování stále méně o...
Zde vystupuje škodlivos...
jak mezi theoretickými, tak...
mi pracovníky až do vysto...
kusi o ekonomických probl...
byly naše konkretní plány ...
Fakticky to znamenalo po...
závisle na našem vědomí, ...
hospodářské činnosti, a po...
na ekonomický zákon. Su...
dávány za ekonomický z...
konitost vůbec popřena.
jektivního idealismu.

Na základě těchto náz...
terium správnosti plánov...
jakkoliv, bylo „zákonem ...
porce anebo vyvolávaly ...
kony. To ovšem usnadňu...
protože veškerá — i ne...
dem prohlašována za ...
proporce. Následkem ...
vládajících nesprávných...
hospodářství některé ...
domé nepřátelské činn...
ných praktiků.

Nelze tedy ztotož...
zákonem plánovitého ...
co prvé jako praktick...
tem hospodářské poli...
hé jako ekonomický ...
Ztotožňování hospod...

tyčit správně úkoly, organisačně je zajistit a mobilisovat masy pro jejich plnění. Základní úlohu mají široké lidové masy, které plány a všechny hospodářské úkoly svou prací uskutečňují.

Jde tedy o to, aby naše plány stále přesněji odpovídaly požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a základního ekonomického zákona socialismu, i když je jasné, že zatím je plně neodrážejí. Máme ovšem před sebou úkol zajišťovat rozvoj ekonomické theorie, stále zvyšovat uvědomělost a znalosti širokých mas a zejména theoretickou úroveň pracovníků všech vedoucích orgánů ve státě a stále zdokonalovat řídící práci strany a hospodářsko-organisační práci ve všech státních a hospodářských institucích, aby se naše plánování stále méně odchylovalo od zákonitého vývoje.

Zde vystupuje škodlivost chybných názorů (rozšířených jak mezi theoretickými, tak i mezi praktickými hospodářskými pracovníky až do vystoupení J. V. Stalina ve známé diskusi o ekonomických problémech socialismu), podle kterých byly naše konkretní plány vydávány za ekonomické zákony. Fakticky to znamenalo popírání zákonitostí existujících nezávisle na našem vědomí, které musíme respektovat při naší hospodářské činnosti, a povyšování naší hospodářské činnosti na ekonomický zákon. Subjektivní přání a činnost byly vydávány za ekonomický zákon a tím byla ve skutečnosti zákonitost vůbec popřena. Byla to určitá forma projevu subjektivního idealismu.

Na základě těchto názorů se ovšem ztrácelo jakékoliv kriterium správnosti plánování. Vše co jsme naplánovali, ať již jakkoliv, bylo „zákonem", naše plány, ať již zajišťovaly proporce anebo vyvolávaly disproporce, byly ekonomickými zákony. To ovšem usnadňuje práci dobrodruhům a nepřátelům, protože veškerá — i nesprávná hospodářská činnost je předem prohlašována za zákonitost, zákonité jsou tedy i disproporce. Následkem těchto theoretických nejasností a převládajících nesprávných názorů narostly i v našem národním hospodářství některé disproporce, ať již jako výsledek vědomé nepřátelské činnosti škůdců, či nevědomé činnosti mnohých praktiků.

Nelze tedy ztotožňovat naše plánování s ekonomickým zákonem plánovitého rozvoje národního hospodářství. Zatím co prvé jako praktická hospodářská činnost lidí je předmětem hospodářské politiky vedoucích orgánů ve státě, je druhé jako ekonomický zákon předmětem politické ekonomie. Ztotožňování hospodářské politiky a politické ekonomie zne-

možňuje však jak vědecké poznávání, tak i vědecky podloženou praxi, čili musí mít v hospodářství za následek libovůli, chaos. Pokud však uvidíme správně vztah mezi naším plánováním a ekonomickým zákonem plánovitého rozvoje a čím přesněji naše plány budou odpovídat požadavkům tohoto zákona, tím méně bude disproporcí, tím rychleji a plynuleji se bude naše hospodářství rozvíjet.

Tím odhalujeme ovšem nejenom škodlivost subjektivně idealistických názorů v oblasti ekonomického vývoje, ale i škodlivost fatalistických názorů, fetišujících ekonomické zákony. Každé prázdné povídání o ekonomických zákonech socialismu, spoléhání se na působení těchto zákonů bez zřetele na to, že musí být vědomě v praxi uplatněny, znamená fakticky spoléhání na živelný vývoj a musí mít stejné následky jako subjektivně idealistické nazírání. Tak na příklad často se objevující novinová fráze, že „působením základního ekonomického zákona socialismu jsou u nás maximálně uspokojovány potřeby pracujících“ je konec konců také jen projevem fetišisování ekonomických zákonů socialismu a musí u čtenářů vyvolávat spoléhání se na živelné působení těchto zákonů. Životní úroveň u nás sice roste a poroste proto, že více méně přesně uplatňujeme a stále přesněji budeme uplatňovat základní ekonomický zákon socialismu v naší hospodářské činnosti. Je ovšem třeba ukazovat, že záleží hlavně na činnosti lidí, jak dalece bude tento zákon využit a důkladně osvětlovat, jaké jsou překážky v jeho uplatňování u nás. Jestli se objevují v našem hospodářství disproporce, nehospodárnost, nedostatečné využívání výrobních podmínek a pracovní doby atd., pak to také znamená, že nemohou být naše potřeby maximálně uspokojeny, byť by to byl objektivní cíl rozvoje socialistické výroby.

Nelze prostě ani na okamžik vyvolávat domnění, že „ekonomické zákony nám něco zajišťují“ a že se lze na jejich působení spoléhat bez jejich důsledného studia a vědomého uplatňování v praxi. Znamená to podceňování činnosti strany, vedoucích státních orgánů a konečně všeho lidu. Žádný ekonomický zákon v socialismu se neprosadí živelně, slepě, přes to, že působí objektivně. Nelze se spoléhat na působení těchto zákonů a přitom nepřispět k tomu, aby se mohly prosadit. Socialistický vývoj se uskutečňuje v důsledku uvědomělé, tvůrčí činnosti širokých lidových mas, vedených komunistickou stranou, která vychází ze znalosti objektivních ekonomických zákonů socialismu a usměrňuje činnost lidu ve směru jejich působení. Význam této uvědomělé čin-

nosti lidových mas, prostřednictvím níž se prosazují ekonomické zákony socialismu, je třeba neustále vyzdvihovat.

b) Některé hlavní otázky metod a zásad plánování

Plánovat znamená tedy vždy prakticky uplatňovat zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství v určité konkretní zemi, v určitém období. Při tom musí být využity všechny ostatní ekonomické zákony socialismu. Uplatnit správně v plánu zákon plánovitého rozvoje, tak aby to odpovídalo požadavkům základního ekonomického zákona socialismu, vyžaduje proto především všestranný rozbor dané konkretní situace, to znamená rozbor dosaženého stavu v hospodářství, vnitropolitické a mezinárodní situace. Teprve na podkladě takového rozboru může být sestaven konkretní plán.

Vždycky musí plánování zajišťovat nezávislost země na imperialistech a rozšiřování a upevňování socialistické výroby směřující ke komunismu jako základní podmínky plánovitého rozvoje vůbec. Nikdy nelze zapomínat, že kromě vnitřních zákonů vývoje socialistické ekonomiky objektivně existuje i vnější rozpor mezi kapitalismem a socialismem, který má své mnohotvárné projevy a ke kterému je třeba přihlížet při kterémkoliv politickém opatření, čili i při určování hospodářské politiky. V určitých situacích (válka a pod.) si může tento vnější rozpor dokonce vynutit hospodářsko-politická opatření, která nebudou plně odpovídat vnitřním zákonům ekonomického vývoje. Proto musí i plánování především vždy směřovat k zajišťování nerušeného hospodářského vývoje, nezávislého na imperialistech.

Co konkretněji znamená provést rozbor daných podmínek a vytyčit plán?

Vyžaduje to zjištění stavu dosaženého v dosavadním vývoji výrobních sil v zemi (výrobní kapacita, množství a kvalifikace pracovních sil a pod), proporcí (specifická váha jednotlivých výrobních odvětví), dosažitelných zdrojů pracovních předmětů (surovin, paliva, energie a pod.) a rozbor vnitropolitické i mezinárodně politické situace (vztah mezi dělnickou třídou a ostatními třídami, vztah mezi národy uvnitř země, rozložení třídních sil v zemi, stav svazku mezi dělnickou třídou a pracujícím rolnictvem, vztahy mezi socialistickým a kapitalistickým táborem, rozložení třídních sil ve světovém měřítku atd. atd.). Na podkladě toho musí být vytyčen konkretní cíl rozvoje (růst životní úrovně, rych-

lost růstu výroby a produktivity práce, technický rozvoj atd.), určen hlavní článek hospodářského rozvoje a stanoveno takové tempo vývoje jednotlivých výrobních odvětví, které by zajišťovalo všechny nutné proporce, odpovídající vytyčenému cíli rozvoje. Při tom musí být co nejlépe využity všechny dané výrobní možnosti, všechny reservy nedostatečně využité v předcházejícím období a nové výrobní možnosti odhalené vědou a praktickou výrobní zkušeností.

Čím delší bude období, na které budou plánovány výrobní úkoly, tím menší bude možnost uplatňovat v nich nové výrobní zkušenosti, jež budou odhaleny během plánovaného období, a tím nepřesněji budou výrobní úkoly odpovídat rychle se měnícím potřebám. Z toho vyplývá nutnost konkretně plánovat hospodářský vývoj na kratší období, na příklad na jeden rok. Ovšem pouze takové krátkodobé plánování by opět nezajistilo tu výrobu a především výstavbu, která trvá delší dobu a musí zajistit krytí potřeb, jež vzniknou během delšího vývojového období než je na příklad jeden rok. Proto je opět třeba plánovat hospodářský vývoj v hlavních rysech na delší dobu kupředu a včas zajišťovat výstavbu a dlouhodobou výrobu ve směru tohoto hlavního směru vývoje. Znamená to spojovat tak zvané perspektivní plánování (5 a více let), které může být ovšem jen rámcové, všeobecné, s konkretním běžným plánováním. V běžných ročních plánech budou konkretisovány úkoly, vytyčené v perspektivních plánech, při využití všech posledních zkušeností a s přihlédnutím ke konkretně se vyvíjející situaci.

V plánech musí být výrobní úkoly stanoveny jednak naturálně (kolik a jakých výrobků), jednak musí být stanoveno množství práce, které má být ve výrobě vynaloženo, což se děje v hodnotové formě (vlastní náklady a pod.) a plánováním růstu produktivity práce.

Plánovaným výrobním úkolům musí odpovídat plánování materiálního zásobování a plány práce, čili rozdělování výrobních prostředků a pracovních sil mezi jednotlivá výrobní odvětví a závody.

Plány investiční výstavby jsou vlastně výrobními plány (výstavba nových budov a podobně), kterými se současně výrobky (budovy a pod.) rozdělují jejich budoucím uživatelům.

Pomocí těchto plánů mají být zajištěny proporce a spojení mezi jednotlivými výrobními odvětvími. U nás jsou ještě výrobní plány a plány materiálního zásobování nedostatečně vzájemně skloubeny, což vyvolává na jedné straně poruchy

ve výrobě pro nedostatečný přísun materiálu a na druhé straně vznik nadnormativních zásob materiálu a proto značné materiální ztráty pro společnost. Hlavní příčinu toho je třeba spatřovat v nedostatečném normování, o čemž se ještě zmíníme. Značnou vinu na tom však má také opožděné rozpracování výrobních plánů pro závody a časté změny výrobních programů. Je velmi důležité odstraňovat všechny tyto okolnosti, které vyvolávají rozpory mezi plánováním výroby a plánováním materiálního zásobování; je to jednou z podmínek proporcionálního a hospodárnějšího rozvoje výroby u nás.

Značnými nedostatky trpí naše hospodářství v plánovitém rozdělování pracovních sil mezi jednotlivá odvětví. V některých pracovních odvětvích se udržují přebytky pracovníků, zatím co v jiných je jich nedostatek. Příčiny toho jsou nejen nedostatky v plánování, ale i chyby v mzdové politice, nedostatečná politická a výchovná práce, nedostatečná bytová výstavba (nedostatek bytů při tom kterém závodě atd.), což brzdí dokonalé rozdělení a využití pracovních sil.

Hlavní metodou sestavování plánů jsou tak zvané bilance. Jen pomocí bilancí mohou být plánovitě zajištěny nutné proporce. Bilance dává přehled o celkových potřebách a celkových zdrojích krytí těchto potřeb. Existují bilance materiálové, bilance v hodnotové formě čili v penězích a bilance pracovních sil.

Bilance materiálové se sestavují pro všechny hlavní výrobky. Stanoví se vždy celková potřeba určitého výrobku v jednotlivých výrobních a nevýrobních odvětvích i přímo ve sféře osobní spotřeby a existující zdroje krytí těchto potřeb, jako je výroba, dovoz, reservy a pod. Na příklad bilance uhlí stanoví nutnou potřebu uhlí v jednotlivých odvětvích a v domácnostech a možnou výrobu tohoto uhlí, dovoz atd. Rovnováha všech materiálových bilancí je podmínkou proporcionálního rozvoje národního hospodářství za předpokladu, že tato rovnováha bude potom i v praxi zajištěna. Znamená to, že potřeba všech hlavních výrobků bude také skutečně kryta.

Bilance v hodnotové formě se sestavují především pro stanovení potřeby a krytí určitých souhrnů výrobků různých druhů, což se již nemůže provést v naturální formě. Tak na příklad potřebu všech zemědělských výrobků nelze přehledně vyjádřit v naturální formě, ale v hodnotové formě (za tolik a tolik korun zemědělských výrobků). Této potřebě

musí opět odpovídat úhrnná hodnota výroby a dovozu zemědělských výrobků. Ještě zřetelněji vystupuje nutnost hodnotového vyjádření u těch bilancí, pomocí nichž se zajišťuje rovnováha mezi úhrnnou tvorbou společenského produktu, národního důchodu a pod. a jejich spotřebou.

Konečně pomocí bilance pracovních sil se zajišťuje rovnováha mezi potřebou pracovních sil v jednotlivých výrobních i nevýrobních odvětvích a zdrojem krytí této potřeby (dosavadní pracovní síly, přírůstek pracovních sil, reservy v domácnosti a pod., reemigrace atd.).

Podmínkou sestavení správných bilancí, na podkladě nichž mohou být skutečně zajištěny proporce, jsou technicky zdůvodněné normy kapacitní, materiálové, výkonové a pod. Bez těchto norem, čili bez přesné znalosti, kolik je *nezbytně* třeba pracovních sil a výrobních prostředků v jednotlivých pracovních odvětvích, nelze — jak jsme si již vpředu ukázali — zajistit proporce. Nedostatek takovýchto norem v našem hospodářství je v současné době jednou z největších překážek správného plánování u nás. Stále jsou ještě u nás velké výrobní reservy, nevyužité v důsledku nedostatečného využívání výrobní kapacity a zbytečně velké spotřeby surovin a materiálu. Pomocí přesných, technicky zdůvodněných norem získáváme centrálně přehled o výrobních podmínkách v celém národním hospodářství a můžeme také centrálně vytyčovat výrobní úkoly pro celé hospodářství.

Centrální stanovení hlavních výrobních úkolů je podmínkou zajištění proporcionálního rozvoje výroby, sladění všech výrobních odvětví. Centrálně a jmenovitě lze stanovit jen určitý počet konkretních výrobků. Je třeba dát nižším výrobním orgánům (ministerstvům, podnikům) možnost v souladu s centrálně plánovanými úkoly konkretně určit ostatní výrobky (na podkladě konkretních smluv s druhými odvětvími a podniky). Také místní výrobní podniky (komunální podniky) a družstva konkretisují úkoly vytyčené centrálně jen velmi obecně (hodnota produkce, dodávkové úkoly a pod.) a mají možnost iniciativně rozvinout výrobu, rozšiřovat sortiment, využít místních zdrojů surovin a pod., což vše nelze centrálně podchytit. Toto je zvláště důležité v zemědělství (i v socialistickém zemědělství), kde přísné centrální plánování znemožňuje úspěšně využívat místní, velmi rozdílné výrobní podmínky.

Je proto nutno harmonicky spojovat centralisovanou a decentralisovanou metodu plánování. Decentralisace v plá-

nování ovšem neznamená živelnost, je to opět plánovaná výroba, i když ji plánují podniky, místní orgány, družstva a pod., která musí odpovídat centrálně plánovaným rámcovým ukazatelům a která je tak obsažena v celkovém národohospodářském plánu.

Státní plány, rozpracované na jednotlivá výrobní odvětví, mají v nejnižším národohospodářském článku — na závodě — kde probíhá vlastní výroba, formu technicko-průmyslových a finančních plánů. Sestavují se jednak na podkladě výrobních úkolů vytyčených centrálně přímo v naturální formě a jednak na podkladě výrobních úkolů, vyplývajících konkretně ze smluv mezi odvětvími a podniky, které jsou plánovány centrálně jen v hodnotové formě. Tyto plány předurčují veškerou mnohotvárnou činnost závodu během plánovacího období. Jejich sestavování proto nemůže být věcí pouze vedení závodu, ale veškerého jeho osazenstva, všech pracujících. V technicko-průmyslových a finančních plánech konkretisuje závod své úkoly a vytyčuje všechna pracovní, technická a organisační opatření, která směřují k zajištění plánovaných úkolů. Správně rozvinutý a využitý zájem, iniciativa a soutěživost všech zaměstnanců umožňují při sestavování technicko-průmyslového a finančního plánu odhalit skryté reservy na závodě, přinášejí cenné návrhy na zlepšování techniky a technologie výroby, přispívají k stanovení nových hospodářsko-technických norem, ukazují možnosti ke zlepšování řízení a organisace výroby na závodě atd. Plány závodu vypracované za účasti a zájmu nejširší masy pracujících umožňují jednak co nejlepší využití výrobních podmínek a nejvyšší hospodárnost na závodě a jednak jsou důležitým předpokladem pro plnění a překračování plánů, protože plány se stávají věcí všech pracujících, vzrůstá odpovědnost za jejich plnění.

V technicko-průmyslových a finančních plánech závodu musí být detailně stanoveny všechny výrobní úkoly, množství, sortiment, kvalita produkce atd. Na podkladě progresivních norem musí být určeni všichni hlavní výrobní činitelé — jako je počet nutných dělníků a zaměstnanců, jejich kvalifikace, využití základních výrobních fondů, čili pracovních prostředků, spotřeba surovin, paliva, elektrické energie, čili pracovních předmětů, a celkové náklady práce pomocí plánovaných vlastních nákladů závodu. V plánu technického rozvoje závodu musí být zajištěna příprava a zavádění nových druhů výrobků, vědecko-výzkumné a vývojové práce a zavedení jejich výsledků do výroby a normalisace a typi-

sace výrobků. Také veškerá investiční činnost a uvedení nových kapacit do provozu během plánovaného období musí být plánovitě zajištěno. Velký význam má plán technicko-organisačních opatření, v němž musí být zachyceny všechny výrobně technické návrhy, zlepšovací náměty a vynálezy z řad pracujících. Konečně bude ve finančním plánu veškerá tato hospodářská činnost závodu celkově vyjádřena v hodnotové formě, v penězích. Budou zde plánovány příjmy a výdaje závodu, jeho rentabilita (zisk), potřeba oběžných prostředků a jejich krytí, atd.

Technicko-průmyslové a finanční plány závodů tvoří nejzákladnější články celkového státního plánu a na jejich plnění je závislé splnění celkového plánu. Jako součást celkového státního plánu, kterým musí být zajišťován proporcionální rozvoj národního hospodářství, jsou pro vedení závodu závazné. Tyto plány jsou prostě součástí celkového národohospodářského plánu, který po schválení vládou se mění v direktivu, závaznou pro všechny vedoucí orgány, a který určuje směr hospodářského rozvoje v celé zemi. Proto je třeba vést boj za plnění plánu podle všech ukazatelů a ostře potírat nepřátelské tendence, šířící nedůvěru k plánům, a psychosu, že jsou nesplnitelné.

Každé neplnění plánu musí vyvolat disproporce. Tak na příklad každé procento nesplněného plánu těžby uhlí znamená, že musí chybět obrovská kvanta uhlí, jež se předpokládala při plánování výroby jiných odvětví. Nedostatečné plnění plánu těžby uhlí u nás je však často ještě projevem lehkovážného postoje k plánu. Bojovat za splnění a překročení plánu znamená zajišťovat taková organisační, technická, kádrová a jiná opatření, která umožní plánované úkoly splnit. Na příklad zvýšit dnes rychle těžbu uhlí a splnit plánované úkoly vyžaduje, kromě výstavby nových šachet, celou řadu takových závažných opatření, jako zajistit včasné provádění přípravných těžebních prací, zvýšenou a zdokonalenou mechanisaci a elektrifikaci dolů, rozšíření cyklické organisace práce, vytvoření dostatečné kapacity porubních front, výstavbu nových bytů pro horníky, nábor stálých pracovních sil atd. Všechnu tuto organisační práci je třeba vidět za úkoly a čísly, vytyčenými plánem. Jejich splnění však současně vyžaduje širokou a důslednou politickou, výchovnou a přesvědčovací práci strany a všech masových organisací, další rozvinutí socialistické soutěže a podobně.

Jelikož plánování výroby jednotlivých užitných hodnot vychází ze zjišťované potřeby, a to jak u výroby stanovené

jmenovitě centrálně (státní jmenovité úkoly), tak u výroby decentralisovaně plánované, musí být výroba těchto užitných hodnot také přesně plněna.

Každé porušování vytyčené kvality výrobků, jejich vlastností, vzhledu atd. znamená vyvolávání rozporů mezi výrobou a spotřebou, představuje ztráty pracovní, materiálové a časové, protože výsledky takové výroby neuspokojují danou potřebu.

Při plánování je třeba dosáhnout vysoké stranickosti a řešení všech otázek s hlediska celostátního. Je nutno odstraňovat všechny projevy resortnictví a lokálního patriotismu, příčící se celostátním zájmům, jako jsou na příklad nadměrné investiční a materiálové požadavky, změkčování výkonových a spotřebních norem, zatajování reserv materiálu i pracovních sil, překračování mzdových fondů atd. To vše poškozuje rozvoj socialistického národního hospodářství. I když taková činnost může vyhovovat zaostalým náladám části osazenstva určitého závodu, je v rozporu se zájmy celé dělnické třídy. Je tedy určitým projevem pozůstatků sociáldemokratismu, které je třeba vážně odstraňovat.

Plány mají mobilisovat pracující k nejvyšším výkonům, k uplatňování nových pracovních metod, k odhalování skrytých reserv, k vytváření předpokladů pro splnění a překračování plánů. Podmínkou toho však je, aby každý dělník znal své úkoly dopředu, aby mohl přemýšlet o nejlepších způsobech jejich splnění. Je tedy třeba, aby plány byly včas a komplexně rozepsány na závody a v závodech na dílny, pracoviště a dělníky. Reálnými nejsou plány lehce splnitelné, nýbrž takové plány, jejichž splnění vyžaduje zdokonalování výrobních metod a využívání všech nejnovějších výrobních zkušeností. Je nutno bojovat proti nechuti zavádět novou techniku a vůbec proti byrokratickému konservatismu v otázce technického rozvoje. Nová a stále se zdokonalující technika zajistí neustálý růst produktivity práce a možnost překračování rostoucích plánovaných úkolů.

Důležitým úkolem je neustálá kontrola plnění plánu, která musí okamžitě postihnout každý odklon výroby od plánu, ať již ve směru překročení, či nesplnění plánu. To je nutné proto, aby se předešlo případně vznikajícím disproporcím a také aby se mohl zdokonalit a upřesnit plán na základě všech nových poznatků, které přináší praxe. „Žádný pětiletý plán," říká Stalin, „nemůže zahrnovat všechny ty možnosti, ... které se objevují až v průběhu práce, v průběhu uskuteč-

ňování plánu v továrně, závodě, kolchoze, sovchoze, okrese atd. Jen byrokraté mohou myslit, že plánování *končí* sestavením plánu. Sestavení plánu je jen *začátkem plánování.* Skutečné plánovité vedení se rozvíjí teprve po sestavení plánu, po kontrole na jednotlivých místech, v průběhu uskutečňování, opravování a zpřesňování plánu."[19]

Důkladná kontrola a evidence plnění plánu je nesmírně důležitá pro neustálé zpřesňování plánů, aby tak stále plněji odpovídaly zákonu plánovitého rozvoje národního hospodářství. Je nutno si na příklad uvědomit, že každý nový roční plán, musí být sestaven ještě před ukončením plánu předcházejícího roku. Při tom musí plán příštího období vycházet co nejpřesněji ze stavu výrobních sil dosaženého na začátku plánovaného období. Pro včasné sestavení nového plánu má tedy velký význam co nejlepší běžná kontrola a evidence v průběhu plnění plánu a správné předvídání výsledků plnění starého plánu. Při tom ovšem musí být plány stále zpřesňovány podle skutečně dosahovaných výsledků ve výrobě a na základě jejich neustálé kontroly.

Nejdokonalejší plánování však nemůže plně postihnout všechny možnosti, skrývající se uvnitř obrovského národního hospodářství. Jak různé eventuality ve výrobě, tak rychle se měnící potřeby nelze beze zbytků, absolutně přesně předvídat, a proto nelze ani úplně zabránit vzniku dílčích a dočasných disproporcí. Tím spíše nelze zabránit určitým disproporcím, vyplývajícím ze živelných pohrom, jako jsou místní sucha, povodně, požáry a pod. Proto mají obrovský význam státní reservy, nutné právě k tomu, aby bylo možno rychle překlenout dočasný nesoulad mezi některými výrobními odvětvími, mezi výrobou a potřebou a zabránit tak řetězovitému šíření disproporcí. Reservy zajišťují zemi před jakýmikoliv náhodami a mají také velký význam pro obranu země.

Kromě státních reserv pro všechny případy jsou ovšem nezbytné ještě přechodné zásoby výrobních prostředků i spotřebních předmětů, protože lhůta výroby těchto produktů se vždy nekryje se lhůtou jejich spotřeby. V určitých lhůtách se na příklad sklidí pšenice, v jiných se semele na mouku a opět v zcela odlišných termínech se tato mouka spotřebuje, na příklad na výrobu chleba. Je tedy třeba plánovitě vytvářet a stále znovu doplňovat zásoby skoro všech produktů, a to na různě velkou přechodnou dobu, aby dotyčné výrobky byly

[19] J. V. Stalin, *Spisy*, sv. 12, SNPL 1953, str. 328—329.

vždy k disposici v obdobích, kdy mají být spotřebovány. Tyto nutné zásoby musí být plánovitě určeny tak zvanými normativy, vypracovanými na podkladě norem spotřeby dotyčných výrobků ve výrobě a s přihlížením k možnostem jejich dodávky z dodavatelských odvětví. Překračováním těchto pro plynulou výrobu nezbytných zásob neboli vznikem t. zv. nadnormativních zásob jsou zbytečně vázány určité výsledky společenské práce, aniž by přinášely v dané době společnosti užitek. Je tedy nutno nejenom odstraňovat vzniklé nadnormativní zásoby, ale především zabraňovat jejich novému vznikání, zabraňovat škodlivému, nehospodárnému mrhání společenskou prací. Stejně škodlivým je ovšem druhý extrém, totiž likvidování zásob vůbec, nebo vytváření příliš malých zásob, což vyvolává přerušování výroby a znamená opět velké ztráty pro společnost. Nejmenší možné zásoby, které však zajistí plynulou, nepřerušovanou a hospodárnou výrobu, budou proto správnými zásobami.

Nutnost stálého zpřesňování plánů a existence reserv ovšem nemohou vyvolat plánovací nekázeň, neplnění plánů a spoléhání se na opravy plánů nebo na reservy. Je třeba naopak vést neustálý boj za přesné plnění plánů a tím za snížení a zamezení disproporcí, protože každá disproporce znamená pro společnost pracovní a materiální ztráty. Čím dokonalejší bude plánování a plnění plánů, čím přesněji budou plány odpovídat požadavkům zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a základního ekonomického zákona socialismu, tím rychlejší bude rozvoj výroby a tím lépe budou moci být uspokojovány materiální a kulturní potřeby společnosti.

SHRNUTÍ

Nelze ztotožnit zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství a plánování, které je praktickou hospodářskou činností lidí. Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství dává možnost správně plánovat. Podmínkou správného plánování je znalost ekonomického zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, základního ekonomického zákona socialismu a ostatních ekonomických zákonů a schopnost uplatnit je v konkretních podmínkách. Záleží na vývoji uvědomělosti a znalosti lidí, aby jejich plánovací činnost stále přesněji odpovídala požadavkům těchto zákonů a společnost tak zaznamenala stále méně materiálních a časových ztrát.

Na základě hospodářsko-politických směrnic strany a vlády se sestavují plány, které musí být rozpracovány a konkretisovány až na každé pracoviště. Jejich plnění musí být stále kontrolováno. Plnění plánů je závazné pro všechny vedoucí hospodářské orgány a pro jejich plnění musí být mobilisovány široké masy pracujících. Při plánování je třeba dosáhnout vysoké stranickosti a řešení všech otázek s hlediska celostátního.

IV. HLAVNÍ PROPORCE V NÁRODNÍM HOSPODÁŘSTVÍ

V národním hospodářství existuje nesmírné množství konkretních proporcí, v podstatě tolik, kolik existuje jednotlivých druhů výrobků. Sledovat vývoj těchto proporcí znamená sledovat podíl výroby jednotlivých produktů na celkové výrobě, protože ten ukazuje poměr mezi výrobou daného produktu a ostatní výrobou.

Není pochopitelně možné sledovat zde všechny proporce a ani by to nedalo přehled o vývoji národního hospodářství. K tomu, aby byl získán přehled o národním hospodářství, musí být jednotlivá výrobní odvětví shrnuta do obecnějších skupin. Správné proporce mezi těmito skupinami jsou nesmírně důležité pro zajištění hladkého, rychlého a nerušeného rozvoje národního hospodářství, čili plynulého a nepřetržitého probíhání reprodukčního procesu. Stanovení nutných proporcí mezi těmito hlavními skupinami ve výrobě je také výchozím bodem pro stanovení všech ostatních jednotlivých proporcí.

Takovými hlavními, širokými skupinami ve výrobě, v nichž jsou s různých hledisek shrnuta jednotlivá výrobní odvětví a jejichž vývoj se vzájemně podmiňuje, jsou na příklad:

výroba výrobních prostředků, tak zvaná skupina I, a výroba spotřebních předmětů, tak zvaná skupina II;

průmyslová výroba výrobních prostředků, tak zvaná skupina A, a průmyslová výroba spotřebních předmětů, tak zvaná skupina B;

průmyslová výroba a zemědělská výroba;

těžební průmysl a zpracovávající průmysl;

rostlinná zemědělská výroba a živočišná zemědělská výroba;

investiční výstavba a běžná výroba

atd.

Při rozdělování společenského produktu a národního důchodu vznikají určité hlavní skupiny, jejichž vzájemné proporce jsou nesmírně důležité s hlediska reprodukce. Tak na příklad celý společenský produkt se rozděluje na

fond obnovy a národní důchod;

národní důchod se opět podle svého konečného užití rozděluje na

fond spotřeby a fond akumulace;

fond spotřeby se opět dělí na
fond osobní spotřeby a fond společenské spotřeby
atd.

Konečně je třeba vidět důležité proporce, které vznikají na základě ještě existujícího oběhu zboží, jako je na příklad proporce mezi

kupními fondy a fondy zboží
atd.

Nelze zde rozebrat všechny tyto hlavní proporce, ale vybereme si některé, jež jsou pro naše národní hospodářství v současné době nejdůležitější, abychom si stručně ukázali jejich význam.

Proporce mezi skupinou I. a II.

Proporce mezi skupinou I. a II. je jednou z nejdůležitějších proporcí pro rozvoj celého národního hospodářství. Její význam byl objasněn již v Marxově theorii reprodukce.

Skupina I. představuje úhrnnou výrobu všech výrobních prostředků. Výrobky vyráběné touto skupinou slouží především k nahrazování všech výrobních prostředků, které se spotřebovávají při výrobě, a současně k rozšiřování těchto výrobních prostředků. Od vývoje této skupiny, která dodává výrobní prostředky, je tedy především závislý vývoj celé výroby.

Skupina II. představuje úhrnnou výrobu všech spotřebních předmětů. Výrobky této skupiny slouží k uspokojování osobních potřeb lidí. Od vývoje této skupiny je tedy v podstatě (odmyslíme-li si zahraniční obchod) závislý vývoj životní úrovně lidí v socialismu.

Obě skupiny se ve svém vývoji vzájemně podmiňují. I. skupina vyrábí výrobní prostředky nejenom pro sebe, ale i pro skupinu II., čili vývoj II. skupiny je závislý od vývoje I. skupiny. Ovšem II. skupina vyrábí opět spotřební předměty nejenom pro své vlastní zaměstnance, ale i pro pracovníky I. skupiny, čímž opět podmiňuje vývoj I. skupiny. Není tudíž libovolné, jak velké budou obě skupiny a jaké bude jejich vzájemné tempo růstu. Vzájemné tempo růstu obou skupin podléhá zákonitosti přednostního růstu skupiny I., kterou nelze v mezích této práce podrobněji objasnit. Zde stačí konstatovat, že při zajišťování požadavků základního ekonomického zákona socialismu musí být především plánovitě zajištěna odpovídající proporce mezi skupinou I. a II. Skupina I. se musí přednostně vyvíjet tak, aby byl zajištěn rychlý a ne-

přetržitý růst celé výroby a zdokonalování techniky ve výrobě, a skupina II. musí růst tak, aby mohly být maximálně uspokojovány rostoucí potřeby všech lidí. S tohoto hlediska musí být plánovitě určeno, jaký podíl z celkové společenské práce bude vynaložen ve skupině I. a jaký ve skupině II. Tím bude určeno, kolik bude v plánovaném období vyrobeno výrobních prostředků a kolik spotřebních předmětů.

V jednotlivých určitých historických obdobích se může tato proporce měnit, v závislosti od toho, za jakých konkretních podmínek budou uskutečňovány požadavky základního ekonomického zákona socialismu. Při tom platí ovšem stále zákon přednostního růstu I. skupiny, což znamená, že všeobecně poroste specifická váha I. skupiny proti II. skupině v celkové výrobě.

V období socialistické industrialisace mimořádně rychle narůstá specifická váha skupiny I., čili proporce se velmi rychle mění ve prospěch I. skupiny. Tak i u nás se během pětiletky velmi rychle změnila proporce mezi I. a II. skupinou ve prospěch skupiny I. I když nemáme celková čísla o skupině I. a II., svědčí o uvedené změně změna proporce mezi skupinou A a B, které jsou hlavními součástmi skupin I. a II. Připadalo-li v roce 1939 z celkové průmyslové výroby 57,8 % na výrobu výrobních prostředků, čili na skupinu A, a 42,2 % na skupinu B, t. j. na výrobu spotřebních předmětů, pak v roce 1953 připadalo již 62,3 % na skupinu A a 37,7 % na skupinu B. V první polovině roku 1953 byly v podstatě splněny hlavní úkoly naší industrialisace. Mohutné rozšíření těžkého průmyslu vytvořilo základ pro rychlé vybavení veškeré naší výroby, zejména zemědělské výroby, novou technikou, zajistilo naši nezávislost na imperialistech a zvýšilo obranyschopnost naší země. Současně zajistilo rychlý růst výroby spotřebních předmětů a tím růst životní úrovně našeho lidu. To vše vyžadovalo uvedenou změnu proporce mezi skupinou I. a II.

I nadále se bude zajišťování různých hospodářských úkolů odrážet především v proporci mezi I. a II. skupinou, jako nejdůležitější výrobní proporci. Stanovení určitého tempa růstu výroby a osobní spotřeby bude vždy a především znamenat zajištění odpovídajícího tempa růstu obou skupin I. a II.; při tom musí být respektována zákonitá vzájemná podmíněnost obou skupin a nutnost přednostního růstu I. skupiny.

Proporce mezi průmyslovou a zemědělskou výrobou

Vývoj průmyslové a zemědělské výroby se rovněž vzájemně podmiňuje a je mezi nimi nutná určitá proporce. Průmysl vyrábí pro zemědělství stroje, nářadí, umělá hnojiva a pod. a spotřební předměty pro rolníky. Zemědělská výroba pak zajišťuje pro průmysl různé suroviny a potraviny pro průmyslové pracovníky. Ve vývoji obou skupin musí být proto zajištěna vždy taková proporce, aby mohla růst jak výroba průmyslová, tak i zemědělská a aby byla zabezpečena rostoucí spotřeba jak dělníků, tak rolníků.

To ovšem neznamená, že se obě skupiny musí vyvíjet stejně rychle. Průmyslová výroba musí růst rychleji už proto, že vyrábí převládající množství výrobních prostředků, jejichž výroba musí růst přednostně. Růst průmyslové výroby pak není závislý jedině na surovinách ze zemědělství. Ovšem vzájemný poměr musí být takový, aby zemědělská výroba stačila krýt rostoucí potřebu zemědělských výrobků, a to jak potřebu surovin v průmyslu, tak potravin u průmyslových pracovníků. Pokud zemědělství nestačí krýt tuto potřebu, je to výrazem disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím.

U nás se ještě zvětšila disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím, kterou jsme zdědili z kapitalismu. Zemědělská výroba se rozvíjela oproti průmyslové výrobě tak pomalu, že dnes nestačí krýt ani veškerou potřebu surovin v průmyslu, ani rychle rostoucí potřebu potravin ve městech. I když není nutné, aby zemědělská výroba rostla tak rychle jako průmyslová, je zaostávání naší zemědělské výroby za průmyslovou výrobou příliš velké. O tom svědčí to, že zemědělská výroba během naší pětiletky vzrostla o pouhých 14 %, zatím co průmyslová výroba vzrostla o 102 %.

Hlavní příčinou vzrůstu této disproporce je skutečnost, že v našem zemědělství dosud převládá soukromá výroba, zejména malovýroba. Soukromá výroba znemožňuje takový růst zemědělské výroby, jakého by bylo pro odstranění zmíněné disproporce třeba. Tato objektivní příčina disproporce mezi naším průmyslem a zemědělstvím je výrazem omezené sféry působnosti zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje i základního ekonomického zákona socialismu v našem národním hospodářství. Projevuje se zde tedy omezená sféra působnosti ekonomických zákonů socialismu v přechodném období od kapitalismu k socialismu.

Další příčinu vzrůstu této disproporce je ovšem třeba vidět

v nedostatcích hospodářsko-politického a organisačního rázu včetně našeho plánování, čili jako subjektivní příčinu. Pro zemědělství nebylo zajištěno tolik strojů, hnojiv, nářadí a pod., kolik bylo třeba pro rychlejší růst zemědělské výroby, dosavadních strojů nebylo dostatečně využito, nebyl zajištěn dostatek pracovních sil, soukromé malovýrobě nebyla poskytnuta dostatečná výrobní pomoc; i péče a pomoc, poskytovaná nově založeným družstvům, byla nedostatečná. Nebýt těchto chyb, nebyla by sice ještě odstraněna uvedená disproporce, mohlo to však znamenat její zmírnění. Konečně mohl být při správnější hospodářsko-politické a organisační činnosti urychlen rozvoj socialistických zemědělských družstev.

Nyní musí být — při současném odstraňování všech uvedených chyb — věnována hlavní pozornost dalšímu rozvoji socialistických zemědělských družstev jako hlavní a rozhodující podmínce rychlého zvyšování zemědělské výroby a odstraňování disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím.

Proporce mezi těžebním a zpracovávajícím průmyslem

Vývoj těchto dvou skupin průmyslové výroby je opět vzájemně podmíněn. Těžební průmysl je tak zvanou prvovýrobou, to znamená, že se zde získávají výrobky přímým působením na přírodu. Těžební průmysl vyrábí pro zpracovávající průmysl hlavní suroviny a paliva, jako jsou rudy, uhlí, nafta a pod. Zpracovávající průmysl, který vyrábí především skoro všechny pracovní prostředky, vyrábí kromě jiného také pro těžební průmysl všechny stroje, nástroje, nářadí a pod.

Těžební průmysl se musí vyvíjet tak, aby zajistil potřebné suroviny a paliva pro zpracovávající průmysl. Za tím účelem se však musí zvyšovat podstatně produktivita jeho práce, především na základě zdokonalující se techniky, což je opět závislé od vývoje zpracovávajícího průmyslu. Musí být proto plánovitě zajišťována proporce mezi těmito dvěma skupinami průmyslu.

U nás vznikla mezi těmito skupinami disproporce. Těžba uhlí a rud nerostla tak, aby mohla krýt rostoucí potřebu těchto výrobků ve zpracovávajícím průmyslu. Na tomto úseku nebyly zdaleka splněny úkoly, vytyčené Ústředním výborem strany v roce 1951. Hlavní příčinu nesplnění úkolů v těžebním průmyslu a vzniku disproporce nutno spatřovat v nedostatečné hospodářsko-organisační a masově politické práci na tomto hospodářském úseku. Disproporce zabrzdila

růst průmyslové výroby, který mohl být daleko rychlejší (a tím i růst zemědělské výroby), a zabrzdila tak i uspokojování rostoucích potřeb naší společnosti.

Nyní musí být všechno úsilí věnováno podstatnému zrychlení tempa rozvoje těžebních odvětví tak, aby byla co nejrychleji zajištěna proporce mezi oběma průmyslovými skupinami. Za každým plánovaným úkolem je ovšem třeba vidět obrovskou spoustu organisační a politické práce, jejíž zlepšení je podmínkou splnění plánu.

Proporce mezi rostlinnou a živočišnou zemědělskou výrobou

Nejde o výpočet veškeré produkce, vyráběné oběma skupinami pro potřeby společnosti. Jde o to, uvědomit si, že obě skupiny uspokojují vždy kvantitativně vymezené potřeby společnosti, čili že se musí vyvíjet v určité proporci a že vývoj obou skupin je vzájemně závislý.

Rostlinná výroba představuje kromě jiného i výrobu krmiv a podmiňuje proto živočišnou výrobu. Avšak i živočišná výroba je důležitá pro růst rostlinné výroby poskytováním hnojiv. Při plánovitém zajišťování správné proporce mezi oběma skupinami nelze proto opomíjet jejich vzájemnou závislost.

U nás vznikla mezi těmito hlavními skupinami zemědělské výroby disproporce. Vzhledem k vývoji potřeb společnosti vystupuje dnes do popředí především nedostatek živočišných výrobků (maso, tuky a pod.), nehledě na celkový nedostatek zemědělské výroby.

Růst živočišné výroby byl brzděn především nedostatečnou výrobou kvalitních krmiv, nedostatečnou investiční činností (malá výstavba velkých stájí a pod.), nedostatečnou mechanisací živočišné produkce, nedostatkem výkonných kultivačních strojů pro výrobu krmiv a silážních zařízení, nedostatečným ošetřováním dobytka, nedostatečným uplatňováním nových pokrokových metod v živočišné výrobě atd. V podstatě jsou to následky nedostatků v hospodářsko-organisační práci zemědělské správy, v plánování, v politické a výchovné práci a pod., čili nedostatky subjektivního rázu. Ovšem i existující malovýroba — přes to, že zde je dosud relativně větší zaměření na živočišnou výrobu než ve velkovýrobě — neposkytuje dostatek tržní produkce a brzdí další rozšiřování krmivové základny a zvyšování živočišné výroby.

Proto odstranit disproporci mezi rostlinnou a živočišnou výrobou znamená v první řadě zaměřit pozornost rolníků

a všech pracovníků v zemědělství na odstraňování uvedených nedostatků, zejména na lepší využívání nejnovějších metod a vědeckých poznatků v živočišné výrobě. Dále pak musí náš socialistický průmysl zajistit zvýšenou mechanisaci jak živočišné výroby, tak i výroby krmiv, kde je dosud zapotřebí ještě velmi mnoho ruční práce (řepa, brambory, kukuřice atd.). Nelze právě zapomínat, že nedostatek živočišné výroby je zčásti opět projevem disproporce uvnitř rostlinné výroby mezi výrobou obilovin a krmiv.

Základním úkolem ovšem zůstává rozšiřování socialistické zemědělské výroby, která umožňuje podstatně zvýšit zemědělskou tržní produkci vůbec, a proto i tržní produkci masa, sádla a ostatních živočišných výrobků.

Proporce mezi kupními fondy a fondy zboží

Tato proporce, která je spjata s existencí zbožní výroby za socialismu, má velký význam pro maximální uspokojování individuálních potřeb pracujících. Její plánovité zajištění je podmínkou plynulého oběhu zboží a má i značný vliv na rozdělování spotřebního zboží mezi pracující.

Kupní fondy představují tu sumu peněz, kterou obyvatelstvo během plánovaného období vynaloží na nákup zboží, a fondy zboží představují úhrnné množství zboží, které za určité ceny přijde během daného období na trh. Jedná se tedy o hodnotovou proporci, o proporci mezi hodnotou vyjádřenou sumou peněz vydávaných obyvatelstvem a hodnotou zboží, vyjádřenou úhrnnou cenou tohoto zboží. Mezi kupními fondy a fondy zboží musí být zajištěna hodnotová rovnost, neboli úhrnná suma peněz určených na nákup zboží se musí rovnat úhrnné ceně zboží dodaného na trh.

Velikost kupních fondů je především určována velikostí peněžních důchodů obyvatelstva. Ovšem část peněz vynakládá obyvatelstvo na zaplacení různých služeb (komunální služby, kultura atd.), část peněz zvětšuje úspory ve společnosti, část představuje různé půjčky, příspěvky a pod. Zbývající část peněžních důchodů pak jde na nákup zboží a tvoří kupní fondy. Proto zajistit rovnováhu mezi kupními fondy a fondy zboží vyžaduje především plánovat vývoj peněžních důchodů (mzdové fondy a pod.) na podkladě plánované výroby spotřebního zboží, při současném předvídání výdajů na služby, růstu úspor a pod. Podmínkou zajištění této proporce je splnění plánované výroby zboží a dodržení plánovaných mzdových fondů ve výrobních i nevýrobních podnicích.

Proporce mezi kupními fondy a fondy zboží znamená, že pracující dostanou za své důchody zboží odpovídající hodnoty a že nákupem tohoto zboží se dovršuje rozdělování části společenského produktu určeného k individuální spotřebě mezi pracující. To je nejenom v souladu s cílem socialistické výroby, ale současně podmínkou plynulé socialistické reprodukce. Disproporce mezi kupními fondy a fondy zboží, ať už proto, že by byly větší kupní fondy než fondy zboží či opačně, by musela vyvolávat poruchy v oběhu zboží a konečně v celém reprodukčním procesu. Poměrně větší kupní fondy by znamenaly, že by pracující za část svých peněz nemohli dostat zboží, což by vyvolávalo nezájem na zvyšování pracovních důchodů, a proto i na zvyšování výroby. Větší fondy zboží (tím nejsou míněny nutné plánované zásoby v obchodě) než kupní fondy by znamenaly neprodejnost části zboží a ve svých důsledcích mrhání částí společenské práce. Obojí by brzdilo růst socialistické výroby a bylo by v rozporu jak s požadavky zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje, tak základního ekonomického zákona socialismu.

Nesprávné jsou „theorie“, které se vyskytly v poslední době u nás, podle kterých mají peněžní důchody obyvatelstva růst tak rychle, aby stále předháněly růst výroby zboží a aby vznikající přebytky peněz vytvářely t. zv. „nucené úspory“. Ty prý „ženou kupředu rozvoj socialistické výroby“. V takovém případě by tedy úspory nebyly výrazem dočasného hromadění peněz obyvatelstvem za účelem nákupu dražšího zboží, jak tomu je dnes ve skutečnosti u nás, ale výrazem nedostatku zboží a přebytku peněz nekrytých zbožím. Takový jev může nastat, ovšem je vysloveně projevem nežádoucí disproporce mezi kupními fondy a fondy zboží, se všemi škodlivými následky, o kterých byla řeč již vpředu. Podobnou disproporci jsme zažili v období do naší peněžní reformy v roce 1953 a jejím důsledkem bylo také brzdění rozvoje výrobních sil. Peněžní reforma byla základním opatřením k odstranění této disproporce. Hlavním předpokladem pro to, aby v budoucnosti taková disproporce již nevznikla, je rychlejší růst produktivity práce než mezd a přísná disciplina při dodržování mzdových fondů. Je proto třeba zásadně odmítnout výše uvedené „theorie“, jejichž praktické uplatnění by bylo v rozporu s požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a vyvolalo by škodlivé disproporce v našem hospodářství.

V kapitalismu neustále propuká hluboká disproporce mezi

rostoucí výrobou zboží a relativně klesající koupěschopností širokých mas pracujících jako nutný projev základního rozporu kapitalismu. Jejím důsledkem jsou hluboké a ničivé krise z relativní nadvýroby zboží. Naproti tomu v socialismu roste daleko rychleji výroba zboží, avšak v souladu s tím jsou plánovitě zvyšovány důchody obyvatelstva, čili i kupní fondy, a tak je zajišťován plynulý a nepřerušovaný průběh reprodukce.

*

U všech disproporcí, vzniklých v našem národním hospodářství, se zřetelně ukazuje, že plánování naprosto neznamená jen stanovení plánovaných úkolů, ale že je to současně stálý boj o zajištění a plnění plánovaných úkolů, že předpokládá mnoho organisační a politické práce a že nedostatky v tomto směru jsou většinou příčinami vznikajících disproporcí. Disproporce pak nutně znamenají horší uspokojování potřeb společnosti. Proto je třeba neustále zdokonalovat naše plánování a usilovně bojovat o plnění vytyčených plánů.

V. PŘEDNOSTI SOCIALISTICKÉHO PLÁNOVANÉHO HOSPODÁŘSTVÍ PŘED KAPITALISTICKÝM ANARCHICKÝM HOSPODÁŘSTVÍM

Plánované hospodářství má obrovské přednosti před anarchickým kapitalistickým hospodářstvím. V tom se projevuje skutečnost, že socialistický způsob výroby je ve vývoji společenské výroby vyšším stupněm než kapitalistický výrobní způsob a dějinná nutnost vystřídání kapitalismu socialismem.

Jednou z hlavních předností socialistického plánovaného hospodářství je především ta skutečnost, že *plánované hospodářství,* rozvíjející se na podkladě socialistického vlastnictví, *zajišťuje nepřetržitý růst a bezkrisový rozvoj národního hospodářství.*

Za kapitalismu anarchie výroby jako důsledek soukromého vlastnictví, které je v rozporu se společenským charakterem výroby, nutně vyúsťuje periodicky v krisích z relativní nadvýroby. V krisích dochází k velkému snižování výroby a ničení výrobních sil společnosti. Masy pracujících jsou stále více ochuzovány a zbídačovány, celková kapitalistická výroba roste stále pomaleji a je přerušována stále hlubšími a ničivějšími krisemi.

V socialismu roste výroba daleko rychleji než v kapitalismu a přesto nevznikají krise. Výsledky plánovitě rostoucí výroby jsou společenským vlastnictvím. Plánovitě je zajišťováno, aby spolu s výrobou odpovídajícím způsobem rostla koupěschopnost pracujících, jejichž rostoucí spotřeba je cílem socialistické výroby. Rostoucí koupěschopnost zpětně zabezpečuje neustálý růst výroby a znemožňuje vznik nadvýroby.

Skutečnost, že hospodářství je zbaveno krisí a výroba nepřetržitě roste, sama o sobě znamená, že společenský produkt roste daleko rychleji a do stále větších rozměrů než v kapitalismu. Tento rychle vzrůstající společenský produkt je plánovitě rozdělován jenom ve prospěch pracujících a v zájmu dalšího rychlého růstu výroby.

Plánované hospodářství dále znamená, že je jednou provždy odstraněna nezaměstnanost, bez které se nemohla rozvíjet kapitalistická výroba.

Růst organické skladby kapitálu vyvolává za kapitalismu růst armády nezaměstnaných, bez které se růst kapitalistické výroby neobejde. V dobách krise je z kapitalistické výroby

vyřazován obrovský počet pracujících do řad nezaměstnaných, odkud jsou v konjunktuře opět rychle nabírány potřebné pracovní síly. Bez existence obrovské armády nezaměstnaných není tudíž vůbec myslitelný živelný rozvoj kapitalismu.

V socialismu jsou pracovní síly plánovitě rozdělovány a plně využity. Socialistický stát nepotřebuje nějakou armádu nezaměstnaných, ale při plánování růstu celé společenské výroby předem vychází z vědecky zjišťovaného přírůstku obyvatelstva a zajišťuje potřebnou výchovu a odborný růst mladých lidí. V podstatě všechna výrobní odvětví rostou rychle, a i kdyby v některém odvětví rostlo technické složení výroby rychleji, než roste společenská potřeba dotyčných výrobků, neznamenalo by to vyřazení pracovních sil, ale jejich plánovité převedení na jinou odpovídající práci. Skutečností je, že v socialistických státech je přírůstek obyvatelstva daleko větší než v kapitalistických. Přesto zde však nevzniká nezaměstnanost, ale naopak pociťuje se stálý nedostatek této nejdrahocennější výrobní síly.

Plánovitý rozvoj národního hospodářství umožňuje daleko hospodárnější a účelnější využití všech materiálních prostředků, než je možné za kapitalismu.

Anarchie výroby za kapitalismu znamená, že dochází k obrovskému plýtvání materiálem, prací a vyrobenými produkty. Kapitalističtí výrobci neznají a nemohou předem znát potřeby trhu. Až neprodejnost některých výrobků a pokles jejich cen vyvolává přelévání kapitálu do jiného odvětví, zmenšení dotyčné výroby, ovšem po velkých pracovních, materiálových a časových ztrátách společnosti, spojených obyčejně s ničením nejmenších a nejslabších výrobců. Také velké nevyužití výrobní kapacity v jednotlivých výrobních odvětvích představuje skoro ve všech kapitalistických zemích nesmírné ztráty hodnot. Rychle rostoucí čisté oběžné náklady jako projev stále větších potíží realisace představují čistou ztrátu společnosti.

To vše plánovité hospodářství nezná. Výroba je předem plánovitě regulována podle vývoje potřeb společnosti a všechny výrobní prostředky jsou plánovitě využívány. Také potíže s prodejem zboží zmizely a oběžné náklady v socialismu oproti kapitalismu prudce klesají.

Daleko vyšší hospodárnost v socialismu než v kapitalismu neznamená, že by v socialismu již vůbec neexistovaly jevy nehospodárnosti. Naopak, takové jevy existují a je třeba neustále bojovat o dosažení vyšší hospodárnosti jak ve vý-

robě, tak v oběhu zboží. Ovšem celkově znamená samo odstranění konkurence a anarchie v socialismu nesmírné zvýšení hospodárnosti a získání velkých hodnot ve prospěch spotřeby společnosti.

Využívání všech přírodních zdrojů, ať již zdrojů surovin, paliva, či energetických zdrojů, je v socialismu daleko vyšší než v kapitalismu, jelikož zde již nerozhodují žádné konkurenční zájmy.

Tak na příklad v kapitalistické ČSR byl geologický výzkum minimální a i odhalená ložiska různých cenných nerostů nebyla vědomě využita. Byla rozšiřována báchorka, že prý ČSR je chudá na nerostné suroviny. V tom se projevovaly zájmy různých zahraničních monopolů, které měly značný vliv v kapitalistické ČSR a snažily se udržet monopolní postavení při dovozu surovin i hotových výrobků do ČSR. Kromě toho se zde projevovalo monopolně soukromé vlastnictví půdy, které brzdilo vkládání kapitálu do těžebního průmyslu.

Plánovité hospodářství znamená i rozsáhlý plánovitý geologický průzkum a plánovité využívání všech odhalených zdrojů surovin a energie.

Zatím co tedy v kapitalismu všeobecně *o výrobě, o využívání přírodního bohatství a pod.* rozhoduje jen a jedině úzce ziskové hledisko — hledisko kapitalistické rentability — bez ohledu na zájmy celého národa, *rozhoduje v socialistickém plánovaném hospodářství daleko vyšší hledisko, hledisko zájmů a potřeb celé společnosti.*

I když v socialismu musí být také zajišťována rentabilita jednotlivých odvětví a závodů, nemůže však tato rentabilita jednotlivých závodů rozhodovat o existenci té či oné výroby ve společnosti. Potřebuje-li společnost určitý produkt, bude plánovitě zajišťovat jeho výrobu, i kdyby tato výroba byla po určitou dobu velmi nákladná a nerentabilní. Takové je vyšší, socialistické hledisko na rentabilitu té či oné výroby, rentabilitu, zajišťovanou plánovitým rozvojem národního hospodářství.

Jestli na příklad naše reakce do února usilovala o to, aby byla zastavena výroba umělých pohonných látek ve Stalinových závodech, protože tato výroba nebyla rentabilní, bojovala naše strana o zachování této výroby pro naše hospodářství velmi důležité, přestože byla dočasně nerentabilní. Již dnes se výrazně ukázala správnost tohoto vyššího socialistického hlediska na rentabilitu. Nejenom že Stalinovy zá-

vody zajišťují celou naši výrobu pohonnými látkami, šetří drahocenné devisy, ale dosáhly i potřebné rentability v hospodaření svého závodu.

Obrovské *přednosti socialismu* před kapitalismem se však projevují nejenom v plánovitém rozvoji hospodářství, ale i *v plánovitém rozvoji vědy a jejího technologického uplatnění.*

Zatím co v kapitalismu se věda rozvíjí živelně a výsledky vědeckého rozvoje většinou neslouží lidu, ale obohacování buržoasie, je v socialismu vědecký rozvoj plánovitě usměrňován podle potřeb rozvoje socialistického hospodářství a výsledky vědeckého rozvoje slouží zvyšování životní úrovně lidu.

Také rozvoj techniky, který v kapitalismu probíhá živelně, podle ziskových zájmů kapitalistů, s periodickými zlomy, doprovázenými ničením výrobních sil společnosti, je v socialismu zajišťován plánovitě. Technické zkušenosti a zdokonalení jsou využívány v rozsahu celého národního hospodářství a rychle zaostávající technika může být neustále nahrazována novou a nejnovější technikou.

Toto vše — bezkrisový, rychlý a nepřetržitý rozvoj výroby, neznající nezaměstnanost a zajišťující daleko vyšší hospodárnost a efektivnější využívání všech výrobních a přírodních zdrojů než kapitalismus, spolu s nevídaným rozvojem vědy a techniky — jsou nesmírné přednosti socialistického plánovitého hospodářství, které se rozvíjí s jedním cílem — zabezpečit maximální uspokojování rychle rostoucích potřeb společnosti. Tyto ohromné přednosti nemohou ani kapitalisté zcela zatajit před lidem svých zemí, a proto jsou nuceni uchylovat se k demagogickým řečem o zavádění plánovaného hospodářství při zachování kapitalismu. Ovšem lid kapitalistických zemí se nedá touto demagogií oklamat a stále větší masy pracujících si uvědomují, že jen socialistický hospodářský systém může zajistit skutečně plánovitý rozvoj národního hospodářství se všemi jeho přednostmi.

Dnes, kdy existuje již značný počet socialistických států tvořících tábor socialismu, vznikají zárodky budoucího světového socialistického plánovaného hospodářství, ke kterému lidstvo nezbytně spěje. Soudružská vzájemná pomoc a spolupráce mezi zeměmi socialistického tábora nesmírně urychluje hospodářský rozvoj těchto zemí, protože představuje začátky plánovité dělby práce a spolupráce mezi socialistickými zeměmi.

Již dnes není plánovitá hospodářská spolupráce mezi ze-

měmi tábora socialismu věcí libovůle toho neb onoho státu, ale vyplývá nutně ze socialistické ekonomiky existující, respektive vznikající v těchto zemích a odpovídá požadavkům ekonomických zákonů socialismu, působícím všeobecně na podkladě těchto ekonomických podmínek. Z toho také vyplývá jednota zájmů pracujících všech těchto zemí, budujících socialismus a směřujících dále ke společnému cíli — ke komunismu.

Prvořadou úlohu v této hospodářské spolupráci socialistických zemí má Sovětský svaz, kde socialistický způsob výroby dosáhl takového stupně vývoje, že směřuje již bezprostředně ke komunismu. Je-li předpokladem plánovitého, proporcionálního rozvoje socialistického hospodářství nezávislost tohoto hospodářství na imperialistických zemích, pak se může hospodářství lidově demokratických zemí rozvíjet plánovitě a ve směru požadavků základního ekonomického zákona socialismu jedině proto, že existuje Sovětský svaz, poskytující nevídanou pomoc těmto zemím. Bez pomoci tohoto prvního mohutného socialistického státu by v dnešních lidově demokratických zemích nebylo myslitelné ani vítězství socialistické revoluce, ani hospodářský rozvoj nezávislý na imperialistech. Pomoc Sovětského svazu založená na zásadách proletářského internacionalismu má nejrozmanitější formy — velké dodávky nejpotřebnějších produktů, poskytování úvěru, vědecko-technická pomoc, pomoc při výchově kádrů, předávání výrobních zkušeností atd. Ani jedna kapitalistická země by nemohla poskytnout lidově demokratickým zemím tak účinnou, levnou a technicky kvalifikovanou pomoc, jakou jim poskytuje Sovětský svaz.

Také hospodářství naší země, které za kapitalismu bylo úplně závislé na imperialistických státech jak v dodávkách nejdůležitějších surovin, důležitých výrobních zařízení, nástrojů a strojů, tak i v dodávkách nejrůznějších spotřebních předmětů, se mohlo jen díky nesmírné pomoci Sovětského svazu této závislosti zbavit a dosáhnout mohutného, plánovitého průmyslového rozvoje. Přes to, že se nám ještě nepodařilo zabránit některým větším disproporcím, demonstruje již i náš hospodářský vývoj obrovské přednosti plánovitě se rozvíjejícího socialistického hospodářství před anarchickým krisovým kapitalistickým hospodářstvím. Svědčí o tom nejen absolutní objem průmyslové výroby, která v roce 1953 převýšila nejvyšší úroveň výroby kapitalistické ČSR dvojnásobně, ale i nesmírně rychlé a nepřetržité tempo růstu této výroby, za kapitalismu nemyslitelné. Zatím co

během pěti let od roku 1949 do roku 1953 vzrostla naše průmyslová výroba o 102 %, vzrostla průmyslová výroba v kapitalistické ČSR od roku 1925 do roku 1929 během pěti let nejvyšší kapitalistické konjunktury o pouhých 32 %, aby ovšem od roku 1929 do roku 1933 opět klesla o 40 %.

Tempo růstu průmyslové výroby v kapitalistických zemích od roku 1949 do roku 1953 pak nelze vůbec srovnávat s naším vývojem. V USA vzrostla průmyslová výroba za tuto dobu o pouhých 22 %, ve Velké Britannii o 20 %, ve Francii o 26 %, ve Švédsku o 10 %, atd. Toto srovnání svědčí jasně o tom, že jedině socialistické hospodářství umožňuje další mohutný rozkvět společnosti, zatím co kapitalismus je historicky odsouzen k zániku.

Jde nyní o to plně využít všech možností, které skýtá socialistická výroba, věnovat zvýšenou pozornost výchově všech vedoucích, řídících a plánovacích kádrů tak, aby naše plány stále přesněji odpovídaly požadavkům zákona plánovitého, proporcionálního rozvoje a základního ekonomického zákona socialismu, a všemi silami bojovat o plnění a překračování těchto plánů. Současně musíme usilovat o další rozvíjení socialistické výroby v zemědělství, o úplné vítězství socialismu v naší zemi. To bude podmínkou působení všech ekonomických zákonů socialismu v rozsahu celého našeho národního hospodářství. Tak zajistíme další mohutný a nepřetržitý rozvoj naší výroby, maximální uspokojování všech materiálních a kulturních potřeb naší společnosti a dále přispějeme k zesílení a upevnění celého socialistického tábora.

UK OLOMOUC

OBSAH

ÚVOD 3

I. PODMÍNKY PŮSOBENÍ ZÁKONA PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ 6

II. PODSTATA PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ 22

a) Proporcionálnost vývoje výroby 22
b) Plánovité zajišťování rostoucích úspor času 32
c) Plánovité rozmístění výrobních sil v zemi 38
d) Plánovitý rozvoj celého národního hospodářství 41

III. VZTAH MEZI ZÁKONEM PLÁNOVITÉHO ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ A PLÁNOVÁNÍM 45

a) Plánování — nástroj hospodářské politiky vedoucích orgánů socialistického státu 45
b) Některé hlavní otázky metod a zásad plánování 53

IV. HLAVNÍ PROPORCE V NÁRODNÍM HOSPODÁŘSTVÍ 63

V. PŘEDNOSTI SOCIALISTICKÉHO PLÁNOVANÉHO HOSPODÁŘSTVÍ PŘED KAPITALISTICKÝM HOSPODÁŘSTVÍM 72